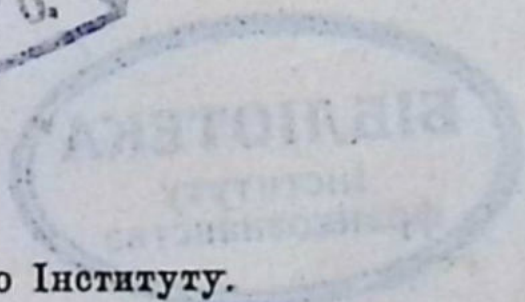


УЧИТЕЛЬ



Комедія в трьох діях

ІВАНА ФРАНКА,



Л Ь В І В.

З друкарні Ставропигійського Інституту.

1896.



ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УЧЕБОВА
БІБЛІОТЕКА
ЛДУ
ІМ. ІВ. ФРАНКА



*Кабінет Франкознавства
ЛДУ ім. Ів. Франка
ЛНБ № 72*

372440

ОСОБИ:

Омельян Ткач, учитель, літ 35, високий, худий, покаплює, з чорною бородою і окулярами.

Юлія, его сестра, панночка, літ 20.

Іван Коростіаль, учитель, здоровий, сильний парубок, літ 28.

Микита Сойка, вїйт, Бойко літ 50, з короткими стриженими вусами, довгим волосем, що спадає на плечі, в гуни повисше колін, з шкіряною торбою через плечі і невідступною люлькою в зубах, котру курить і все спльовує.

Вольф Вільберґлянд, високий статний жид, літ 40, арендар, предприємець і лихвар.

Ілько Товкач, }
Семко Вагонистий } Бойки, господарі.

Марина Пасічна, вдова, господиня
Воєний.

Жандарм.

Мужики, жінки, парубки, діти. — Діє ся в глухім гірськїм селі в наших часах.

Між другою і третьою дією минають три роки.

С О Д Е Р Ж А Н И Е

ВВЕДЕНИЕ
I. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
II. ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
III. ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ
IV. ПРОГНОЗ
V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ
ПРИЛОЖЕНИЯ
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОСОБИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГОДА ИЗДАНИЯ

Д і я п е р ш а.

Подвіре перед школою. В глибині сцени школа під гонтами, з ганком. На серед сцени стовп з дзвінком у горі. На право огородець, засаджений яриною. Бокові куліси показують вид на гори зарослі лісами і на кавалок села над берегом річки.

Ява перша.

Юлія (голова лехко окрита хусточкою, в домовім чистенькім убраню порав ся в городці, коплючи картофлю а опісля рвучи фасолю),

Омелян (стоїть під стовпом і довго дзвонить у дзвінок).

Омелян (перестав дзвонити і кашляє)

У, тай утомив ся! Добре то кажуть: худа парафія, де ксьондз пробощ дзвоняць. Таке й мов.

Юлія (з городця)

Але як ти, Мілечку, міг так спустити ся на сего вїйта? Я тобі зараз казала, що він тільки на словах такий щедрий. Бачиш, навіть нікого не прислав, щоби школу замести та дров нарубати.

Омелян

Ну, та щож я мав зробити? Аджеж за ковнір єго не візьму та не прислую, щоби прислав.

Юлія

Але ж бо тобі належить ся прислуга.

Омельян

Та що в того? Належить ся, то певно, та йім, бачиш, не пильно діє ся.

Юлія

Але ж то так не можна плазом пускати. Ти до староства удай ся. Адже ж вони нас так у зимі голодом заморять і заморозять.

Омельян

Та ти, Юлечко, не горячи ся. Якось то буде.

Юлія

Я тебе Мільку, не розумію. І де в тебе той спокій. ота холодність бере ся! Осьмий раз отсе тебе перенесли, як клубком з місця на місце кидають, а ти все нічого. Все своє „якось то буде“ тай „якось то буде“!

Омельян

Щож робити, сестричко. Вже коли чоловік на таке пішов, то треба терпіти. А як би я почав собі все до серця брати, то давноб одурів.

Юлія

А я не можу! Як бачу кривду та неправду, то, здасть ся, зі шкіря б вискочила. Все нутро в мні перевертає ся.

Омельян (сміє ся)

Ну, то треба тобі рідси чим скорше втікати, небого. Вже я бачу, що тут нам такий горіх на зуби дали, що треба добрих вилиць, щоб єго розкусити. Ади, кільки дзвоню тай дзвоню, і щоби тобі одна дитина до школи прийшла. Треба ще раз стрібувати (дзвонить).

Юлія

Та покинь! І що тобі за неволя? Не йдуть діти, то як собі хочуть. Мавш викав і всіх подай на кару — от тобі й усе.

Омельян

Ні, Юлечко, се не буде добре. Подавай на кару! Хіба се вчительське діло? Хіба я на те вчив ся і на те сюди прийшов? Я прийшов сюди вчити, просвічати людей, а не ва здекуційника бути.

Юлія

Омельку, Омельку! не вже ти й доси, по осьмих переносинах, не вилічив ся зі свого ідеалізму? Просвічати людей! Се дуже добре, але як вони самі того не хочуть? І вїйт тобі впрямно казав вараз по наших приїзді, що: ви нас пане до школи не гніть.

Омельян

Е, п'яний був! Плів щось таке, що й купи не держало ся.

Юлія

А про те єго правда. Аджеж сам бачиш, за ті три дни, що ми тутка, крім вїйта ані одна жива душа до нас не заглянула. Як би не отсей городець і не те, що твій попередник у нім насадив та нам лишив, то нам би прийшлось з голоду гинути.

Омельян

Е, та чень то якось змінить ся Все так але не буде. Адже мій попередник п'ятнайцять літ ось тут прожив, поки не вмер. І маєток по собі лишив.

Юлія

Не бій ся, ти певно нічого по собі не лишиш!
(Бере кошик з картофлею і фасолею в одну а мотику в другу руку і через перелаз виходить із городця).

Ява друга.

Ті самі і вїйт (в гуни повисше колін, з борсуковою торбою через плечі, з люлькою в зубах, котру раз у раз пихкає. Говорить лїниво, звільна, мов неохїтно, з довгими павзами)

Війт

Слава Сусу Христу!

Омельян

Слава на віки!

Війт *підходить ближше, оглядає будинок шкільний, стукає чоботом о сходи ганка і сідає на них*)

Юлія

Пане начальнику! Ви нам обіцяли когось до прислуги, а отсе вже третій день і нікого нема. Бійтеся Бога, як се може бути? Таже треба і дров урубати і замести і порядок у школі зробити.

Війт *(шкробав ся в голову)*

Та я — казав. Ось Ількови Товкачеви казав.

Юлія

Ну і щож? Чому не прийшов?

Війт

Видко ся не хоче.

Юлія

Ба але ж ми без прислуги не можемо бути. Се нам належить ся.

Війт

Та належить ся.

Юлія

Ну, то як же буде?

Війт

Або я знаю.

Юлія

Ну, та хтось мусить знати. Як ви накажете, то так мусить бути.

Війт

Та я его не всилую.

Юлія

То може хто інший схоче.

Війт

А, може й схоче. Зачекаємо, аж зголосить ся.

Юлія (нетерпливо)

Е, вам чеканє, але ми тимчасом можемо в голоду і в холододу згинути.

Війт

Е, чень так зараз не згинете.

Юлія (з плачем)

Господи! Та се якась колода, не чоловік. Аж тут нам певно прийде ся пропасти! (Ханав кошук і мотику і втікає до школи).

Ява третя.

Омельян, Війт.

Війт (довго, рівнодушно глядить на Омеляна, що все ще з виразом утоми стоїть під стовпом, держачи шнур від дзвінка в руках)

То ваша жона?

Омельян

Ні, сестра.

Війт

Горячка! (По хвили) А ви в жидів?

Омельян

Я? Та в яких жидів? Я такий Русин, як і ви, хлопський син.

Війт

А во бороду носите, як жид.

Омельян

Ну, що ви! Хіба тільки жиди бороди носять?

Війт

В нашім селі тільки жида. Як зголите бороду, тогди вам повірю, що ви Русин.

Омельян

А то що знов? що вам до моєї бороди? Ви би подивили ся по селі! Дзвоню вже пів години, і ані одна дитина до школи не йде. Адже ж нині я маю розпочати школу.

Війт

Ви, паночку, не мучте ся. Хоч до вечера дзвонить, а дитина вам жадна не прийде.

Омельян

А то чому?

Війт

Бо так, що не прийде. Ми до жида своїх дітей на науку посилати не будемо.

Омельян

Пане начальнику! Та що вам за жид до голови приплив? Ну, та коли вже так, то най буде по вашому. Зголю тоту нещасну бороду.

Війт

І добре зробите. І Товкач казав: я, Богу дякувати, господарь. До жида usługувати не піду. Зголите бороду, то він прийде.

Омельян

Ну, а діти?

Війт

На що вам дітей?

Омельян

Та до науки.

Війт

А на що їм наука?

Омелян

На що наука? То я ще маю вам се вясняти?
А на що школу в селі маєте?

Війт

Староство казало. Ми аж бунтували ся — ба не ми, а наші тати. Аж восько до нас приходило. Через тоту прокляту школу село на біду зійшло. Обдерли!

Омелян

Але ж не школа вас обдерла. Школа для вашого добра заведена. Щоб ви меже людьм и люде були.

Війт

А хіба й без неї ми пси?

Омелян

Пси не пси, а темні. Хто не хоче, то вас ошукає, отуманить, одурить.

Війт

Овва! ось ви такі вчені та просвічені, а гинете в голоду в селі і мусите чекати нашої ласки, темних Бойків! Ну, трібуйте і одурить нас! Га?

Омелян

Пане вийте, я не розумію, до чого має вести наша розмова. Ви знаєте, що я не з власної охоти сюди прийшов, а надала мене рада шкільна. Ви знаєте, що мій обовязок учити, а ваш обовязок зробити так, щоб діти ходили до школи.

Війт

Е, пане навчителю! Тоті всі обовязки, то там у вас у письмах та в паперах. А ми люде прості. Хочете з нами жити, то жийте так як Бог приказав, як небіжчик навчитель жив.

Омелян

Ну, а як же він жив?

Війт

Та як жив? Робив собі в поли та в городі, воли

та свині годував, писарством займав ся, а дітей наших до книжки не конопав.

Омелян

Не конопав!

Війт

А, ні! Котрі схотіли, то часом у неділю сходили ся до школи. То він їм образки якісь показував, співанок їм учив співати.

Омелян

Та й тільки всеї науки було?

Війт

Та тільки.

Омелян

Ну, а пан інспектор хіба ніколи до вас не зайіздив?

Війт

Та за тих 15 літ був може зо пять раз. Ой, ой, біди кілька було! Треба було аж із сусідного села школярів позичати.

Омелян

Що, що, що ви мовите? Школярів позичати?

Війт

Таже не як, а так! Позичали ми по 10 хлопців, домішали троха своїх, таких що хочь літери розпізнати вміли, тай так якось від пана шпектора обганяли ся.

Омелян

Господи! До нинішнього дня я був би не повірив, щобн таке в нашім краю могло діяти ся. Ну і що ж, ви гадаєте, що й далі так має бути?

Війт

Гадаю, що так.

Омелян

Що я буду собі господарювати, за вчительство гроші брати, а на показ для інспектора хлопців із другого села позичати?

Війт

А чому ж би-сте не мали так робити? Що вам за неволя наші діти мучити і від господарської роботи відривати?

Омелян

Алеж вийте, я мушу! Чи ви не розумієте, що значить обов'язок? Я за дармо хліба їсти не хочу. А хочете мати такого вчителя, щоби по вашому робив, то зараз подавайте до ради шкільної, щоби вам іншого дали.

Війт

Е, стрібуємо ще з вами.

Омелян

І не зачинайте! Кажу вам крайнє слово: як міні нині — ну, завтра, діти до школи не прийдуть, то всіх на кару подаю.

Війт

Та куди подасьте?

Омелян

До староства.

Війт

А як?

Омелян

Як то як? На письмі.

Війт

А ваше письмо має ноги або крила, щоби, до староства дійшло?

Омелян

Що се ви? Як то?

Війт

А так. Відси до староства пять миль возовою дорогою, а три милі верхами. А як я знаю, що ви хочете нам шкодити, то жадного вашого письма до почти не передам.

Омелян

Як то? Ви би сміли урядові письма — —

Війт

А чи я знаю, котре урядове, а котре ні? Жадного з села не пущу. Хіба бисьте хотіли самі пішки нести, бо фіри не цістанете. А пішки йти відси і назад, то треба трьох річей: добрих ніг, добрих грудей і три дни часу. А як підете, то ми вас заскаржимо, що ви школи не пильнуєте, а до міста без потреби волочите ся (*Омелян, котрий підчас розмови з війтом увесь час неспокійно кидав ся з місця на місце, нараз підбігав до стовпа і починав що сили дзвонити*) А вам що, пане павчителю? чого дзвоните?

Омелян (*задиханий*)

Пане вийте!.. Або йдіть відси... або заріжте мене зараз!.. Не можу слухати... Господи! Що се зо мною? За які гріхи ти мене вкинув у сесю западню? Як пророка Данила в львину яму! Та я одурію тут! Я зовсім... зовсім страчу ся!..

Війт (*встав, підходить до Омеляна і плече его рукою по плечех*)

Слухайте, пане навчителю! Ви так дуже не мечіть ся! А теє... знаєте що? Ліпше з нами по добру! Задрете ся зо мною, з другим, з третім — і нічого не виграєте, бігме нічого. А так... послушайте нові ради! Бороду оту жидівську зголіть! Не подоба вам з нею. Дітей нам не невольте! Нас карами ніякими не доточте, то найліпше буде.

Омелян (*розлючений*)

А я вам покажу, що по мойому буде! Не смієте мене неволити! Я не ваш слуга! Я мушу робити те,

по що мене тут прислали З голоду згину, а на своїм поставлю!

Війт (виймає люльку, плює)

Га, трібуйте! (звільна відходить)

Ява четверта.

Омельян, Юлія.

Омельян (якийсь час ходить прудко по подвір'ю, взявши ся обома руками за голову, відтак іде на ганок і стукає до дверей)

Юльцю, гей Юльцю!

Юлія (виходить з сокирою в руках)

А чого тобі треба?

Омельян (здивований)

А ти що?

Юлія

Та треба дров урубати. Хотіла розпалювати, та не знайшла ані полінця дрібного. А пару грубших колод є.

Омельян (бере від неї сокиру)

Та дай міні! Се не твоє діло дрова рубати.

Юлія (не дає)

Е, що ти знаєш! Лиши! (Омельян таки бере сокиру) Ну, про мене. Я тобі принесу гяч одву колодку, та полунай, коли вже так папер ся! (Відходить і вертає з колодкою, котру Омелько вараз зачинає рубати) Але ти мене чогось кликав, Мільку. Чого тобі треба?

Омельян (перестав рубати)

Ага! маєш ще муку?

Юлія

Та маю.

Омелян
 Спечи міні хліб. Мушу йти до міста.

Юлія
 До міста? йти?

Омелян
 Так. Знаєш, чим мене вїйт потішив? Скоро я ему сказав, що хочу подати до староства виказ дітей, котрі не ходять до школи, він міні відповів, що жадного мого письма не подасть на почту. Хіба, каже, самі собі занесете.

Юлія
 Але я тебе не пуцу, Мільку! Се далека дорога. Горами. Ще тебе пересядуть і вбють де в лісах.

Омелян
 Не бій ся! На таких, що пересідають, у мене є револьвер. А я сего стерпіти не можу. В клітку як воробець заперти себе не дам! (Зачинає знов рубати).

Ява пята.

Ті самі, Товкач і Загонистий.

Товкач
 Слава Сусу Христу!

Юлія
 Слава на віки! (Мужики наближають ся, по-знимавши капелюхи, з укуса глядять на Омеляна, відтак підходять до Юлії, що стоїть у ганку)

Товкач
 Чи то пан навчитель?

Юлія
 Так.

Товкач
 А ви его жінка?

Юлія

Ні, сестра.

Товкач (глядить на неї довше)

Сестра. Гм! Сестра.

Юлія

А чого вам треба?

Товкач

Та так. Ми до пана навчителя.

Юлія

Мільку, тут люде до тебе.

Омельян (котрий доси рубав, перестав і обертав ся)

Ви до мене?

Товкач

Рубайте, рубайте! Ми вачекаємо. (Оба сідають на ганку. Омелян рубав)

Юлія

Ви тутешні господарі?

Товкач

А так.

Юлія

І не встид вам отак сидіти і дивити ся, як ваш учитель сам дрова рубав?

Товкач

Щож, робота не встид.

Юлія

Дуже красно! Громада зобовязала ся дати вчителю прислугу, а отсе вже три дни, як ми сюди прийїхали, і ніхто до нас ані не загляне! Ми могли би й погинути тут.

Товкач

Гм! А може то ваша річ була насамперед до нас заглянути?



372440

Юлія

Так? Щобисте потім кавали, що ходимо до вас жебрати! Знаємо ми вже таке!

Товкач

Ну а як би хто й так сказав, то би вам коруна в голови не злетіла. Може би й рацію мав. Адже не ми на ваш хліб прийшли, а ви на наш:

Юлія

Господи! Дай міні святу терпливість с тими людьми, а то я готова одуріти! *(Вбігає до хати лускаючи дверми).*

Ява шеста.

Ті самі без Юлії. Омелян *(рубав)*

Товкач

Горяча панна!

Загонистий

Та що! Молоде. Оговтаєся ще. Ну, та може би зачати с тим префесором говорити?

Товкач *(встає і кличе з ганку)*

Пане навчителю! Та буде того рубаня! Ходіть сюда, щось вам маємо сказати!

Омелян *(затинав сокиру в колодку і підходить до них)*

Дай Боже час добрий! Ну, що там, господарі?

Товкач і Загонистий *(кланяють ся)*

Та дай Господи!

Товкач

Та ми тут до пана навчителя в антересом.

Омелян

Ого! А то в яким?

Товкач

Ну, говоріть куме Семку! То ваша справа.

Загонистий (гестикуючи, розлізло)

Та то, видите, така справа. Я держав Вовкових дві парі волів. Такрік літом медвідь у полонині пару вбив. Друга пара о Спасі в Лютовьсках пішла за п'ять-двадцять. То на такі гроші міні Вовк на грунт сів. Тепер я хочу знов дві парі в него взяти. А він жадає поруки. Я даю ось кума Товкача, а він каже: то мало. Каже: ідіть до нового навчителя. Як він за вас поручить, до добре. Такий то наш аятерес.

Омелян (випрїщив на него очи)

Ану стрільте міні в лоб, чи хоч що небудь розумію! Що ви чоловіче говорите?

Загонистий

Таже по руськи тай по людськи до пана говорю, не як!

Омелян

Вовк, медвідь, дві парі волів, порука, і я тут якогось біса приплетений! Нічогісінько не розберу.

Загонистий

Та що тут розбирати? Кажу вам ще раз. Вовкових пара волів угибла, то я ему за се п'ять-двадцять у довзі. Хочу взяти знов дві парі, бо без худоби чоловік як без очей. Ну, а Вовк каже конче, щоби й ви за мене поручили.

Омелян

Я! За вовка?

Загонистий

Та не за Вовка, а за мене. Вовк каже.

Омелян

Вовк каже? То я вовкови маю за воли ручити?

Загонистий

Та не за воли, а за мене.

Омелян

Я за вас? А ви хто такий?

Вагонистий

Та газда тутешний, Семко Загонистий зовуть.

Омелян

Так щож ви з вовками за інтереси маєте? Ловите вовків, чи що?

Вагонистий

Та яких вовків, преч би ся кавало?

Омелян

Ну, адже ось воли для вовка берете.

Вагонистий

Та не для вовка, а від Вовка, нашого арендаря.

Товкач

То в нас, пане навчителю, жид такий є, Вовк називає ся.

Омелян

Агій на вас! А відкиж я се маю знати? Говорите: вовк, воли, медвідь, а я стою як туман. Так чогож той Вовк хоче?

Вагонистий

Та хоче, щоби ви поручили за мене.

Омелян

Я за вас? Алеж я вас не знаю! Перший раз вас бачу. То як я можу знати, хто ви і який ви?

Товкач

Ні, пане навчителю! На кума Семка можете спустити ся. Я за них ручу.

Омелян

Ви ручите? А ви хто такий? Я вас також не знаю.

Товкач.

Та я Ілько Товкач, ваш близький сусід.

Омелян

Ви Товкач? Може той самий, що мав міні порядок робити в школі?

Товкач (*радісно*)

А той, той!

Омелян

І маєте ви сумління? Війт вам каже, а ви ані ду-ду!

Товкач (*сміє ся*)

Е, пане навчителю! Що то говорити? Війт міні каже! Або то я війтів слуга? Як схочу, то буду робити, а ні, то війт мене не всилує. У нас по сусідськи. Які ви будете для нас, такі ми для вас. Зробіте ви нам вигоду, то ми вам і дві зробимо.

Омелян

Але я не хочу вашої вигоди. Дайте міні то, що міні належить ся. А не схочете, то я буду шукати інших способів. Ну, скажіть по правді, чому ви доси не приходили?

Товкач (*шкробає ся в голову*)

Та чому не приходив? Так випало, що не приходив. Не було коли.

Омелян

Ні, неправду говорите. Я вас часто видав, як ви сиділи на подвірю або над рікою. Ну, признайте ся: війт вам не казав?

Товкач (*живо*)

Війт? Ні! Ховай Боже!

Омелян

Ну, то хтось другий?

Товкач (*шкробає ся в голову*)

А не скажете нікому? Ну, то вам скажу. Вовк не казав. (*Конфідентно*) Бо треба вам знати, пане навчителю, що Вовк у нас у селі найстарша особа. Чи

то вийт, чи палямар, чи хто будь, усі єго слухають. О, бо то сила! Він що хоче, то зробить. Кажуть, що він три хованці має.

Омелян

І він отсе післав вас до мене?

Вагонистий

А я, так.

Омелян

Щоб я за вас поруку йому дав?

Вагонистий

За мене, пане навчителю.

Омелян

Гм! То диво! Що се може значити?

Товкач

Не знаємо.

Омелян

Аджеж я ані вас не знаю, ані єго. У мене маєтку нема, то щож моя порука варта? І інтересу вашого зовсім не розумію. То щож се всё за комедія?

Товкач

Або я Знаю? знаю тільки, що нам виразно сказав: Ідіть до нового навчителя! Як він з вами разом дасть свою поруку, то я вам бички дам.

Омелян

Не розумію, хоч мене застрільте.

Вагонистий

Так щож, не хочете мене поратувати? Аджеж без худоби міні вагибиль!

Омелян

Чоловіче добрий! Міні борше між вами вагибиль буде. Як же я вас поратую?

Товкач

Пане навчителю! То не по сусідськи! Не відмовляйте нам тої просьби. Вовк мудра голова. Вже як ему вашої поруки треба, то видно, що треба. А як нам сего відмовите, то не буде вам життя в селі.

Омелян

Люде! Ну, пате, зїдже мене живцем, але не жадайте від мене чогось такого, чого я вовсім не розумію. Хто знає, може то якесь циганство? Вовк, воли, медвідь, порука... Тьфу! Знаєте що? Підіть ви до Вовка і кажіть ему, най сам прийде до мене. Може я з ним якось ліпше розмовлю ся.

Загонистий

Е, знов ходи! Знов лазь! Ще хто знає чи Вовк схоче до вас прийти?

Омелян

Ну, то я інакше нічого для вас не можу зробити. На сліпо в ваші інтереси влазити не думаю.

Товкач

Та ні, куме! Їх правда. Ходімо до Вовка. Не бійте ся, він прийде! В ласці божій, пане навчителю!
(Відходять)

Ява сема.

Омелян (знов бере ся рубати) Юлія (в віснї)

Юлія

Пішли вже ті люде?

Омелян

Пішли.

Юлія

Та чого хотіли?

Омелян

А дідько їх знає, чого! Слухав їх, слухав і ні-

чого не розумів. Вовк, воли, медвідь, п'ять двадцять, порука — а гій на вас! Одно тільки я зрозумів, що тут у селі є жид Вольф — усему селу голова, і що той Вольф скаже, то всі й роблять. Знаєш, один із тих людей, то той Товкач, що мав нам услугувати.

Юлія

І спокійнісенько дивився, як ти дрова рубаєш.

Омельян

Предобродушно признав ся міні, що се той самий Вовк чи Вольф не казав ему йти до нас. А тепер той Вовк підслав їх, щоб я ему ручив за якісь воли чи бики чи за медведя, чи за що — сам не знаю.

Юлія

Ну, то пропадемо ми тут. Уже як жид на нас ровставляє свої сіти, то пропадемо. Краще втікаймо завчасу!

Омельян

Ну, втікаймо! Хто знає чи є чого втікати? Може сей Вовк не такий страшний. Я післав тих людей до него, щоб ему переказали, що я хочу з ним самим розмовити ся.

Юлія

Он мабуть він йде! А як же, завертає до нас. Чи вийти й міні до розмови?

Омельян

Ні, Юлечко. Дай спокій! Моглабись попсувати.

Юлія

Як гадаєш. Ну, то подай міні тих патиків, що ти нарубав. Буду розпалювати. Вже далі полудне, а ми й не снідали. (Омельян подає їй у вікно оберемок полін, вона щезає в хаті).

Ява осьма.

Омелян, Вольф.

Вольф *(зупиняє ся на серед подвір'я)*Омелян *(підходить до него і глядить питаючими очима)*

З ким маю — — ?

Вольф *(поважно)*

Маєте честь говорити з Вольфом Зільбергліанцом, тутешнім арендарем і підприємцем. Я не є простий жид. Я в ружне панство інтерес проваджу і всюди міні честь дають.

Омелян

Я вам, пане Вольф, чести не уймаю. Може позволите близше, ось тут на ганок, у холод. Прошу, сідайте! *(Вольф входить на ганок і сідав на лавці)*. Я чув, що ви тут у селі маєте великий вплив.

Вольф

Ну, щож. Люде мене знають — вірять міні. Я їм вигоду роблю, то й вони мене слухають.

Омелян

Даруйте, пане Вольф, що я кавав вас просити до себе. Ви тут прислали до мене людей. Щось вони міні плели таке — за воли, за медведі, за поруку, що я ані дрібки не зрозумів. Може будете ласкаві вяснити, о що ходить?

Вольф

Видно, що ви ще не знаєте наших інтересів. Ну, добре. То так було. Той чоловік, Семко Загонистий, — так собі, пяничка! — держав мойі дві пари биків.

Омелян

Як то держав?

Вольф

Та так держав. Я купив малі, річняки, а він узяв на вигодовок. Мав вигодувати, по трьох роках ми мали їх продати і зиском поділити ся.

Омельян

Ага! Ну, щож далі?

Вольф

Ну, торік пара пропала. Каже: медвідь побив. Може й побив, то мене не обходить.

Омельян

Вас не обходить?

Вольф

Ні. Угода така, що що пропаде, то его.

Омельян

То віби: ваш тільки зиск, а страта тільки его.

Вольф

Так, так, так! Ну, слухайтеж! Другу пару ми продали за п'ять двадцять.

Омельян

За 25 ринських пару волів?

Вольф

Ну, так! за 125.

Омельян

Ага, за 125! Так же й говоріть.

Вольф

Ну, то й тамта пара була би стількож варта. То я собі 62 срібла в тої пари стягнув, а 62 заінтабулював на его ґрунті.

Омельян

А багато в него ґрунту?

Вольф

Та де там багато! Всего в десять моргів буде,

тай то по горах. Корчі, ялівці. Ну, а тепер він приходить до мене, щоб я знов ему дві пари бичків дав.

Омельян

Знов на такий самий вигодовок?

Вольф

Так, так.

Омельян

Тепер розумію! А ви не хочете ему повірити.

Вольф

Таки ні.

Омельян

Не маєте певности.

Вольф

Не маю.

Омельян

Жадаєте поруки.

Вольф

Жадаю.

Омельян

Ну, пане Вольф. Тепер я міг би без дальшої розмови взяти вас за отсей ваш атласовий ковчир і викинути за ворота, але на перший раз сего не зроблю, а тільки кажу вам словами: геть міні відси! І не смійте міні тут показувати ся!

Вольф (зриває ся)

Що, що, що? Ти до мене смієш так говорити?

Омельян

Такому тикай, як єсь сам, а не міні, розумієш? Марш міні звідси!

Вольф

Коли міні не хоче ся! Овва, що міні за пан! Кікімун!

Омельян (хапає за сокиру)

Жиде, не доводи мене до стеклости! Вступи ся, бо нежить твоє і мов! (Вольф тремтить і звільна, в задгузь цофав ся, паде зі сходів і опісля бігцем утікає зі сцени)

Вольф (за сценою)

Чекай, чекай! Ти розбійник! Ти опришок! Я тебе навчу!

Ява девята.

Омельян (з сокирою), зі школи вибігає Юлія, з противного боку входить

Хоростіль, з клунком на плечех, в полотнянім плаци і брилі, через плечі перевішена пушка ботанічна.

Юлія

Омельку! Що се ти? Де жид? (Побачивши Хоростіля, радісно) Ах! чи бачиш, що за гість до нас.

Омельян

Господи! Та се Іван! (біжить против него, обнимають ся і цілують ся, відтак Хоростіль входить на ганок і горячо цілує руку Юлії).

Хоростіль

Здорові були! Та поздоровляю на новій посаді!

Омельян і Юлія

Спасибі! Спасибі!

Хоростіль

Я, як бачите, ще по своїй природничій екскурсії волочу ся. Тільки випадком у одного знайомого довідав ся, що вас із Лепехова взяли і сюди перенесли. І так врадів, довідавши ся!

Юлія (віддувши губки)

Було чого радіти! Видно, що дуже вам наше сусідство в Лепехові навкучило.

Хоростіль

Ай, панно Юліє! Які ви недобрі! Зараз он куди підхапуде. Я зрадив того, що міні через отсе село дорога лежала до мові Кременівки. Але коли погадав, що ми вже з вами не сусіди, що від Кременівки до вас цілих десять миль, то аж заплакав, бігме заплакав.

Омельяк

Міг бись, брате, ще й над нашою долею заплакати. Знаєш, я думаю, що нам тут прийде ся пропасти. Зовсім дике село і дикі люде.

Хоростіль

Чув я дещо про них, тай загалом шляючи ся що вакацій по горах знаю троха сей нарід. І дуже вас жалую. Не такого тут треба чоловіка, як ти, Омельку, от що я тобі скажу.

Юлія

А я гадала, що ми з вами вже й не побачимось. Так нас раптовно перенесли, не було навіть коли розвідати ся, де ви обертаєтесь. Я тільки пару слів написала і в перейївді через ваше село лишила у тої баби, що школи пильнує.

Хоростіль

Які ви добрі! Значить, ви тямили про мене! Ну, та се ви хіба не знаючи мене могли думати, що ніколи не побачимось.

Юлія

Ай Господи! Та що се я! Гість в дороги прийшов, брат ще доси без сніданя — знаєте, у нас таке, що нема кому й дров рав урубати! Сам пан учитель мусів рубати. Але я зараз! (біжить у двері, зараз вертає) Ага, а може схочете тут на ганку сніданє пити?

Омельяк

Щож, се можна.

Юлія

Ну, то ходи, винеси столик! Сідайте, пане Іване!
*(Омельян і Юлія виносять столик і пару крісел, Юлія
 накриває столик скатерттю, приносить філіжанки,
 і наливає каву)* Прощу! Тільки за булки вибачайте!
 Не напекли.

Хоростіль

Певно цигани лопату вкрали?

Юлія

То то є, що вкрали! Та прощу брати хліба!
 І масла! Се ще наше лепехівське.

Хоростіль

Ну, а ви пані? Та сідайте і ви з нами!

Юлія *(наливає ї собі)*

А ви думали, що як? Не бійте ся, я також па-
 рою не жию. *(Сідає коло брата, проти Хоростіля, всі
 пють каву, хвиля мовчанки)*

Хоростіль

Ну, а тепер розкажи міні, братчику, що се у те-
 бе за історія була в жидом? Власне вхожу на твоє по-
 двірє, а проти мене жид мов із пращі, ледво хлипає
 во страху. А ти за ним із сокирою!

Юлія

З сокирою! Омелько з сокирою! Господи, се ма-
 буть кінець світа буде.

Омельян

Не можете собі представити, що тут за відно-
 сини. Я б і в сні такого не прибаг. Адже подумай
 собі — —

Ява десята.

Ті самі, Війт, Товкач, Загонцотий.

Війт *(звільна, але рішучо наближав ся і стає перед*

самим ганком у грізній позі)

Пане навчителю, а то що такого?

Омельян

Яке що?

Війт

Як ви сміли образити нашого арендаря і радного громадського?

Омельян

То той Вовк у вас радний у громаді?

Війт (жінчить)

І презуса місцевої ради шкільної?

Омельян

То він мій начальник? Бігме, я не знав! Я гадав, що він простий собі вовк.

Війт

Але я вас питаю, пане заволоко, як ви смієте образити такого чоловіка? Чи вас на то сюди прислали?

Омельян (встав звільна, силув ся бути спокійним)

Пане начальнику! Тут на тім обійстю я господар і образити себе на позволю. А коли ваш пан вовк чує себе ображеним, то най мене подає до суду і най скаже, за що я его образив? А ви до того не маєте права мішати ся.

Війт

Я не маю права? Зараз побачимо, чи маю право? А будьте ласкаві скажіть міні, що се тут за гість у вас?

Омельян

То моя річ, а не ваша. Не бійте ся, я знаю приписи мельдункові. Як буде час, то вам его замельдую, а поки ні, то не маєте права мене самі питати.

Війт (здержує свою лютість)

Чи так? Ну, зараз ми то будемо бачити. (Відводить Товкача на бік і шепче йому щось до уха)

Загонистий (входить на ганок)

То так, пане! Такі ви добрі! Так мене хочете поратувати!

Омелян

Алеж чоловіче божий! Жид вас хоче ві шкіри обдерти, оциганити, а я маю ще своєю порукою мішати ся в тоту погану справу? Аджеж тут видима річ, що жид хоче мене в лапку зловити, щоби мене мати в руках.

Загонистий

Але я через вас пропаду без худоби! То вам се нічого, га? Небіжчик пан навчитіль ручив ва нас, а ви не хочете! (Тимчасом війт і Товкач входять також на ганок. Юлія неспокійна встав від столика і став при дверех. Хоростіль сидить спокійно, роблячи цигаро)

Війт (стає перед Хоростілем)

Ви пане хто такий?

Хоростіль (спокійно)

Називаю ся Іван Хоростіль.

Війт

Хоростіль! Хоростіль! Хоростіль може встати, коли в начальником говорить.

Хоростіль

Хоростіль встав тільки перед такими, що того гідні.

Війт (флегматично)

Куме Ільку! А підійміть но того пана, щоби знав порес!

Товкач (наближав ся до Хоростіля)

Хоростіль (відтручує его)

Геть від мене!

Війт

Так? А будьте ласкаві сказати нам, хто ви такий?

Хоростіль

Коли міні не хоче ся.

Війт

Так? То власти громадській так відповідаєте?

Хоростіль

Не власти, а напастникам, що мене без даня рації чіпають ся.

Омелян

Пане начальнику, знайте, що я вам сего плаз м не пущу! Не маєте права мого гостя в моім домі напастувати.

Війт

Вже я буду бачити, чи маю право чи ні. Але вам насамперед покажу, чи ви маєте право приймати у себе бунтівника, свциліста та шпіга московського.

Юлія

Ой Господи! От тобі й на!

Хоростіль

Не бійте ся пані! Будьте спокійні і смійте ся з сеї дурної бесіди!

Війт *(кричить)*

Я вам покажу, чня тут дурна бесіда! Покажи міні пас! Маєш пас?

Хоростіль *(показує ему фігу)*

Війт

Так ти без паса? А! добре! Люде, вяжіть його!

Омелян *(заслогов його)*

Пане начальнику! Чи ви вдуріли? Що се ви робите?

Вагонистий (відпихає його)

На бік! Ми з вами тепер не так поговоримо!

Хоростіль (сидить і курить)

Омельку, спокійся! Хочете паса, пане начальнику? Я вам зараз покажу. (Схапнувся живо і заступив вихід ганку) Омельку, стань у дверех! (видобуває з ботанічної пушки величезного вужа) Ось вам мій пас!

Війт (цофаєся переляканий, люде тож)

Ой Господи! Чарівник!

Товкач

Гадина! Матінко, яка страшенна!

Вагонистий

Пек, пек! осина йій! (ховаєся за Товкача)

Хоростіль (наближаєся з вужем до війта)

Хочете? Хочете? Придивіться! (Війт цофаєся аж до дверей, у котрих стоять Омелян і Юлія) Знаєте тепер, хто я є?

Війт

Ой паночку! змилюйтеся! Дамо вам спокій, не губіть нас!

Хоростіль

Дасте міні спокій? Хіба я вас боюся? Ви мене питаєте, чи я вам дам спокій? Хочете, я тільки раз свисну, то будете таких пасів мати повну хату, комору і обору.

Війт

Ой Господи! Панчику любий! Що хочете дамо вам, тільки нам того не робіть!

Хоростіль

Ні, я вас мушу навчити розуму, як з людьми обходитися! Вас і отих раших чесних сусідів.

Товкач і Загонистий

Ой, ой, ой! (Всі три вискакують з ганку в бік і тікають)

Ява одинадцята.

Омелян, Юлія, Хоростіль.

Хоростіль (сміє ся)

Ха, ха, ха! А то драпцює! Пане начальнику, гов!

Омелян

Іване, бій ся Бога! Що ти наробив?

Хоростіль

Нічогісінько! Ані гадки не май!

Омелян

Алеж він зараз скличе всю громаду, і тебе тут палками вбють як чарівника.

Хоростіль

Не бій ся! І не покажуть ся.

Омелян

Може би самі не посміли, але жид їх підбунтує.

Хоростіль

Та не лякай ся ти за мене. Аджеж я не дурний на них чекати. Я й так спішу ся, то й зараз собі піду. Дороги по тих горах я знаю добре, ніхто мене не догонить. А як би до тебе чіпали ся, то навіть не признавай ся, що мене знаєш. Скажи, що перший раз мене бачив.

Юлія

То ви хотіли б уже йти від нас?

Хоростіль

Га, що робити! І рад би лишити ся, та годі. Обов'язок.

Олесян

Слухай Іване! Адже тобі дорога через Турку.

Хоростіль

Так.

Омелян

Та може можна через тебе передати деякі письма на пошту?

Хоростіль

І овшім.

Омелян

Адже знаєш? Як я сказав вїйтови, що подам на кару тих, чї діти до школи не ходять, то він міні спокійнісенько відповів: а я жадного вашого письма на пошту не передам.

Хоростіль

Вали на него скаргу! Родичів подавай на кару! Не даруй ані крихітки! Покажи їм свою енергію. Ставлять ся вони до тебе, постав ся й ти до них! Як вони змякнуть, тоді й ти можеш.

Юлія

Добре вам так говорити! Ви здоровий, сильний, а брат що против вас? хрущ.

Омелян

Так слухай же брате! Зажди ще тут хвильку. Я зараз усе приладжу. Спис дітей у мене вже готовий. А решту я за мінуточку...

Хоростіль

Добре, добре. (Омелян відходить у школу)

Ява дванадцята.

Юлія, Хоростіль

Ну, тай відважний ви чоловік! Знаете, як вас оті

Бойки обступили, я гадала, що так і кинуть ся на вас, задусять...

Хоростіль

Ну, се не така легка річ мене задусити.

Юлія

Не можете собі представити, як я бояла ся за вас і за брата. Знаєте, я вже так надумала: як скоро вони схочуть котрому з вас що злого зробити — хоплю за сокиру і валю першого ліпшого по голові.

Хоростіль

Ну, тай рішучі ж ви, панно Юліє!

Юлія

А мій бідний брат хорий, безсильний, згризений... Знаєте, він часами кровю плює, тільки таїть ся с тим від мене.

Хоростіль

Не для него учительський хліб! Не для него се місце!

Юлія

Знаєте, я не раз бою ся, щоби з ним щось злого не зробило ся. Аджеж отсе осьмий раз його переносять. І як би за які небудь непорядки або провини! Та де там! Учитель він прекрасний, усюди похвальні свідоцтва мав, люде були з него вдоволені. Так щож, усе винаходять у него щось „політичне“! В однім місці війтові шахрайства відкрив, у другім з сільськими лихварями задер ся, в третім читальню заложив, у четвертім касу позичкову до порядку допровадив — отсе й були его гріхи. І все найшли ся темні духи, що за такі речі его вигризли з села.

Хоростіль

Думаю, що й тут він не подовжить. Самі бачите, що тут темні духи сидять як у Бога за дверми. Тут їх цілі стада, цілі легіони. Ой, не Омелька тут потрібно!

Юлія

От такому сильному та енергічному та дотепному як ви — —

Хоростіль

Ах, і не говоріть міні! І міні се вчительство давно вже вухами лє ся! Та правду кажучи, я давно б его покинув — адже у мене по батькови є свій грунт і хата, господарство таке що можна жити. А при тім, знаєте, я з третього року прав пішов на вчительство. Тоді міні параграфи вухами ляли ся, думалось, що віддихну після них в чистій атмосфері педагогії та праці пожиточної для загалу. А нині встидно й признати ся, а іноді по просту тужу за параграфами, за університетом. Та дві річи держали мене доси.

Юлія

А то які?

Хоростіль

Одна — людська біда. Став чоловік тим учителем і зараз як та верба мусів пустити корінь. Сей приходить за порадою, і другий і десятый. Тому напиши, сему розповідж, с тамтиа піди до пана, з іншим до війта, а то й до староства і до уряду податкового і до лікаря. І як раз чоловік у все те втягне ся, то потому й виплітти годі.

Юлія

Се справді таке діло, що затыгає чоловіка в себе, немов вир у ріці. Я не вам пара — що я можу і що я знаю! — а живеш отак у селі і познайомиш ся в жінками та дівчатами, то ні відси ні відти тільки наберець ся ріжного діла, що аж голова тріщить. Тут шити вчиш, там варити вчиш, тут у слабости допоможеш, там хоч словом потішиш або з власної мізерії чим небудь поратуєш... І бідуєш отак рік або два в селі, мов на терню, а виїзджаючи плачеш мов би рідню прощала

Хоростіль

Ну, а друга причина, що мене доси держала при вчительстві, тепер уже мабуть не буде держати.

Юлія

Ов, а се що за причина?

Хоростіль

Ваше сусідство. Як учитель я міг бувати у вас говорити з вами...

Юлія

Се моглиб і не бувши вчителем.

Хоростіль

Я знаю, що ви і ваш брат не малиб нічого против того, але інші! Але власти!

Юлія

А я й не знала, що вам наше сусідство таку пакість чинило, приковувало вас до вчительської тачки.

Хоростіль

Не говоріть сего, панно Юліє! Але коли я довідав ся, що вас перенесено... Ех, та що буду про се говорити? Хіба ви не знаєте, як я вас люблю?

Юлія

Пане Хоростіль! Я вас просила не говорити більше об тім! Я вам казала, що і я вас . . . що після брата ви для мене найсимпатичнійший чоловік...

Хоростіль

І чомуж би вам в таким разі не вислухати мене? Чомуж не бути вам мою? Я покинув би вчительство, пішов би на університет... Я скінчив би ті права, став би адвокатом, а потім осів би у себе на селі, на ґрунті і провадив би хлопські справи, воював би з хлопською кривдою.

Юлія

Се дуже гарні думки, і я не знаю, чомуж вам їх і без мене не виконати.

Хоростіль

Бачите, бракує міні когось, хтоб мене піддержав, додав міні духа. Чоловік троха лінивий. Вас міні бракує, панно Юліє. Як прийду до дому, як погляну в свої чотири пусті кути, то так міні відразу, мов би хто крила обскуб. Так і пропадають усі мої наміри.

Юлія

Дуже міні вас жаль, пане Хоростіль, але вірте міні... не вжеж ви думаєте, що я моглаб чим небудь допомогти вам?

Хоростіль

Ах, пані! Сам ваш вид, сам ваш голос додає міні енергії, смілости і відваги. Отак собі подумати, щоб така розумна, енергічна, щира людина була моєю товаришкою в життю — Господи! Та в міні аж дух вахає на саму думку про таке щастє.

Юлія

Ей, пане! Поетизуєте за надто. Творите собі в фантазії чудові образи, любите ті образи, впиваєте ся ними, а потому, коли маєте при собі живу людину з її хибами, приходить розчарованє, приходить розлад між ідеалом і дійсністю — і готове нещастє. Вірте міні! Я дуже добре знаю сама себе і свої хибн. Що я? Проста, мало образована дівчина. І чим я зможу бути для вас?.. Ах пане, як би ви знали...
(плаче)

Хоростіль *(бере її за руку)*

Що ви, панно Юліє? Що вам?

Юлія *(не віднимаючи руки)*

Як би ви знали, яким жалем наповняють мене ваші горячі слова! Як рвуть мою душу, показуючи, як мало я придатна на те, щоб бути вам такою дружиною, якої вам хоче ся, якої вам треба і якої ви справді стоїте!

Хоростіль

Ну, пані! Се вже, їй Богу, з вашого боку пересадна скромність. Не бійте ся, я не такий ідеаліст, за якого ви мене вважаєте.

Юлія

А коли ви не такий ідеаліст, то як же се ви не можете на хвилину вийти в моє положінє? Аджеж бачите самі, у мене брат бідний, безпомічний, слабовитий... без мові помочи єму зовсім пропадати. Правда, гріх бим мала кажучи, що він хоче мене спиняти при собі. Противно. Та всеж таки подумайте. він однокла людина близька міні на світі. Для него міні й праця не страшна і нужда і горе і турботи. Виходячи замуж прийде ся покинути його. Боюсь подумати, що в ним тоді буде. Ну, а коли й за мужем щастя не знайду, коли сумліне що хвиля буде міні шептати, що я поступила лехкомисно — ві, сама думка про таке жите моглаб мене вбити!

Хоростіль

А я думав усе таки. що пані за той рік нашого сусідованя по троха пізнали мене... що про лехкомисне рішенє з вашого боку не може бути й мови.

Юлія

Щож, пізнала! Та самі бачите, що мала рацію, не можучи доси рішити ся. Хібаж ви самі перед хвилею не признали ся, що вам брак ініціативи, що ви троха ліниви? Правда, ви скажете тепер, що вам бракує піддержки, але потому можете сказати: жівка міні заваджає.. Як не одно, то друге.

Хоростіль

Алеж ви остро судите, пані!

Юлія

Та скажіть, чи не маю рації?

Хоростіль (понуривши голову)

Так значить нема для мене ніякої надії?

Юлія (зриває цвіт фасолі і б'є его по голові)

От тобі й лицар! Зараз голову понурив і починає трагічним тоном! (передразнюючи гробовий тон) Нема для вас надії! Ідіть у монастир! (Весело) Слухайте, пане Хоростіль, що я вам скажу! Здобудьте ся на енергію. Кидайте вчительство, йідьте до Львова, кінчіть університет, а потім — —

Хоростіль (випростуваній)

Потім — —

Юлія

Ну, що тотім? Потім робіть адвокатські чи які там экзамени, реалізуйте свої ідеали —

Хоростіль

А ви?

Юлія

Я? Щож я? Я на університет з вами не піду.

Хоростіль

Але будете ждати на мене?

Юлія

Здаеть ся, не втікаю нікуди.

Хоростіль

Але можна до вас потім зголосити ся?

Юлія

До нас зголошуйте ся що вакацій, ми гостям усе будемо раді

Хоростіль

Ех, пані, не хочете мене розуміти...

Юлія

Ех, пане, занадто далеко ви своїм розумом забігаєте. Буде з вас і того, що доси сказала. Он брат іде.

Ява тринадцята.

Ті самі і Омелян

Омелян (*з запечатаною ковертою в руці*)

Отсе, друже мій, даси на пошту. То виказ дітей. А зі скаргою на вйта, знаєш, я роздумав. Бог з ним! Не буду задирати ся. Хто знає, чи така скарга міні самому б і більше не пошкодила.

Хоростіль

Га, як собі міркуєш. А знаєш, я там у Турці знайомий де с ким із урядників. Можна їм про твою біду розповісти?

Омелян

О, се інше діло! Розповідж! Коли такий один урядник, хоч би дрібний, нашому вйтовп до чола натуркає, то се зовсім інакше має значіне, як моя скарга.

Хоростіль (*сховавши письмо*)

Ну, а тепер, друже мій, бувай вдоров!

Омелян (*цілує ся з ним*)

Дуже жаль, що не можеш у нас довше лишити ся... А не забудь за письмо!

Хоростіль (*стискає руку Юлії*)

І ви пані будьте здорові! Чого вам більше бажати? Щоб ваша рішучість і енергія не покидали вас ніколи!

Юлія

А напишіть нам, як вам живе ся. Нам тут у тій пустини кожде слово з поза тих гір буде за малину.

Омелян

А кудиж думаєш іти ?

Хоростіль

Отсюди твоїм огородом, та через потік та стежкою просто у верх. То ніхто в селі й не побачить, куди я пішов. Ну, здорово оставайте ся! (Бере плац і пушку на себе, бріль на голову і кланячись виходить. Юлія, сперта на ганок, глядить довго за ним)

Заслона спадає.



Д і я д р у г а.

Шкільна саля. Лавки, таблиця, стіл, крісло, на столі глобус, на стінах мапи і малюнки звірів та риб. В куті в глибині сцени піч. Три вікна і двері поодчиняні.

Ява перша.

Пасічна, потім Юлія.

Пасічна (замітає школу плачучи і час від часу втирає сльози) . . .

Юлія (з шийтею входить)

Ой Господи! Що тут пороху! Яка тут задуха!
А ви жіночко чого плачете?

Пасічна (неохітно)

Та так, свої біди плачу.

Юлія

Щож вам за біда?

Пасічна

Ет! що то pomoже говорити!

Юлія

А хіба що вашкодить? Ану скажіть!

Пасічна (етиралочи сльози)

Та бачите! Вигнали мене нині, ніби то на шельварок, таї казали сюди йти.

Юлія

А вам хіба не належало ся йти на шельварок?

Пасічна

Та чому би ні? Належало ся. Аджеж Богу дякувати гавдівство, хоч невеличке, а є.

Юлія

Ну, то може тратите собі пильну роботу?

Пасічна

Та ні! Яка там у нас тепер пильна робота? Вівсик у горах ще не достиг, то нема що жати.

Юлія

Ну, то може діти дрібні маєте, та мусіли їх самих лишити?

Пасічна

Е, ні! Діти у мене вже, Богу дякувати, підхопили ся. Найстарша дочка вже за мужем, а наймолодший хлопець воли пасе.

Юлія

Ну, то якаж вам біда, що так гірко плачете?

Пасічна

Та не знаю, панечко, як вам і сказати. Встидно міні дуже.

Юлія

Та чого вам встидно?

Пасічна

Ну, тадже я газдиня, в роду в віку в таким не була.

Юлія

В яким таким? хати не замітали?

Пасічна

Е, я не про теє.

Юлія

Води не носили?

Пасічна

Ні, панечко! Роботи міні не встидно. А ось того встидно, що тепер усе село на сміх мене підійме.

Юлія

На сміх? А то за що?

Пасічна

Скажуть: жидівська помивачка.

Юлія

Жидівська?

Пасічна

Адже ж ви — не против вас кажучи — жиди?

Юлія

Що се ви? Хто вам се сказав?

Пасічна

Ну, та війт сказав. І Вовк потвердив.

Юлія

Та смійте ся з того, жінко! Ми з братом такіж Русини і христіяне, як і ви.

Пасічна

То се ваш брат, пан навччтіль ніби? А то казали, що ви з ним на віру живете.

Юлія

Господи! І чого ті люде на нас завзяли ся? Ще далі розголосять, що ми вам холеру або яку іншу хорубу до села принесли. А ви бідні аж розплакали ся!

Пасічна

Ну, та якже не плакати? Вигнали мене ніби на шельварок, а потому кажуть: „Ну Марино, доси ти була порядна гавднтя, а від нині будеш у нас за жидівську помивачку. Маємо в школі нового навчителя

— жиди бородатого, що живе на віру в якоюсь панею, а тебе громада визначила, щоби ти їм услуговувала“. Як я се вчула, то мало не зомліла, а далі як не кинуся вїтовп в ноги, як не зачну голосити та плакати, та благати, щоби не робив з мене публіки... Та де там, навіть слухати не хотів. Мусиш іти тай мусиш! І скажітеж самі, як я не мала плакати?

Юлія (*зворушена схопуєсь с крісла*)

Ні! Сего так не можна пустити! Не досить, що нас на всі боки кривдять, ще оббріхують! (*кличе в вікно*) Мільку, гей Мільку! А ходи лишень сюди!

Ява друга.

Ті самі і Омелян.

Омелян (*кладає паличку і капелюх на столі*)

Добрый день, сестричко! Але то я чудесно пройшов ся! Яке тут повітре! Яка вода! Чудо тай годі! Я ледво опер ся покусі, щоби не скупати ся.

Юлія

А які тут люде! Навіть думкою не прибагнеш.

Омелян

Ну, що? Знов якась нова пакість?

Юлія

Таже ось жінка прийшла рано до услуги. Води принесла, попрятала, почистила дещо, тай пішла ось тут школу замести. Вхожу сюди, а вона плаче.

Пасічна (*втираючи очи*)

Таже так, паночку. В гіркий череп ем дурна плакала.

Омелян

Та чого?

Юлія

Вїйт і жид наговорили їй, що ти жид і що ми обоє на віру живемо. Ну, чи чував хто таке?

Омельян

Та вийт міні вже вчора говорив, що я жид. От темнота!

Юлія

Ні, Омельку. То не темнота, то підлота! Ти того не повинен дарувати. А головно, тут жидівська справа.

Пасічна

Ой певно, панечко, що жидівська. Жид у нас цілим селом трясе. Адже мого небіжчика хто вигнав до гробу, як не він? Адже газда був на все село, мав свого досить, ще й другому міг дати, не то щоби позичати мусів. Ні, підліз вражий жид, візьміть тай візьміть гроші в позыку, пятьсот срібла, чи що! Купуйте воли, випасайте — і ваш зиск буде і мій. Не хотів небіжчик, не хотів, далі підкусила сотона. Купив щось пять пар бичків, пігнав у полонину на пашу. Не минуло й місяця, прибігає настух з полонини: ого, нема наших бичків! Якись Венгерці всі пять пар украли! Ой бідонькож наша! Зібрав ся мій газда, пішов на Венгри, ходив щось дві неділі, ще своїх три пятки стратив, тай вернув с порожними руками. Прийшла осінь, жид натискає: верніть міні гроші! Мусіли ми пів ґрунту продати на ті гроші. Як мій старий ему в кровавими сльозами ті гроші віддав, як вернув до дому, як став гризти ся та банувати та головою о стіну бити, то ще таки в осени розболів ся, а по Різді й Богу душу віддав. А в селі люде й доси голосно говорять, що ті венгерські злодії з Вовком у спілці.

Омельян

Господи! Що тут діє ся! І не вже нема ніякого способу, щоб тим безправностям кінець зробити?

Юлія

Ти, Омельку, мусиш до них узяти ся! Аджеж се остатня річ! І ва що вони на мене нечесть кидають? Коли ти своє даруєш, то я свого не дарую. Пішки піду у Турку, а завдам їх до суду.

Пасічна

Га! А ми мусимо все терпіти. І ніхто за нами на світочку божім не уїме ся. Ну, та розбалакалась я! Пора міні до дому. Як би вам ще чого треба, то кликніть через пліт, я ось тут, друга хата від вас, Марина Пасічна.

Юлія

Добре, добре. Ну, а не встидно вам уже?

Пасічна

Ой Господи! Та чого встидати ся? Коли ви хрещеної віри, та ще до того свої люде, руські, то я й овшим. Послужу вам, чомуж би ні. Ну, бувайте здоровенькі!

Юлія

Дай вам Боже здоровле. А так над вечір, як не будете мати що ліпшого робити, то навідайте ся до нас. Побесідуємо.

Пасічна

Та добре, добре! В ласці божій! (*Кланяєсь і відходить*).

Ява третя.

Юлія, Омелян.

Юлія

Ні, Омельку! Ти не повинен їм сего плазом пустити!

Омелян (*ходить по школі*)

Добре, добре.

Юлія

Як тебе ображують і кривдять, то про мене, можеш їм дарувати, коли тобі се любо. Але нові зневаги

ти не смієш їм дарувати! Чуєш, не смієш!

Омелян

Добре, добре!

Юлія (*хапає вго за плечі і зупиняє, говорить гнівно а кінчить плачем*)

Дерево ти, а не чоловік! Добре, добре! А я певна, що ти про щось інше думаєш! Навіть не слухаєш, що я говорю!

Омелян

Правда твоя! Я думав власне про тебе.

Юлія (*плачучи*)

Як би ти про мене думав, то інакше дбав би о мою честь (*хлипає*) о мою добру славу!

Омелян

Слухай, Юлечко! Я чим раз сильнійше переконаюся, що тобі тут годі жити.

Юлія

Яж се від першої хвили казала.

Омелян

Що ти не привикла ані до тих сторін, ані до тих людей.

Юлія

І ніколи не привикну. І не дай Господи привикати!

Омелян

Що побут твій тутка втілько мукою для тебе —

Юлія

І пекла не треба!

Омелян

І для мене.

Юлія

І для тебе? Так? Значить, тобі обридла моя присутність?

Омельян

От жіноча логіка! Ні, сестричко, я зовсім сего не хотів сказати. Аджеж сама знаєш, що я без тебе не дав би собі ради. Але тут я о тебе мушу більше турбувати ся, більше гризти ся, ніж о себе. Без тебе я був би свобіднійший з сими людьми.

Юлія

О, певно! Дав би собі кіле на голові тесати!

Омельян

Не знаю вже, що я би зробив, але то знаю, що твій побут ось тут тяжить як камінь на моім сумліню. І за яку кару тобі тут мучитись? Свій вік молодий закопувати у тих горах?

Юлія *(бере его обома руками за плечі і глядить вму в очи)*

Слухай Омельку, що се ти говориш?

Омельян

Правду говорю. Аджеж ти молода, здорова, тобі жите всіхає ся.. Можеш вийти замуж...

Юлія *(прудко)*

Мовчи, мовчи! І не говори міні про се!

Омельян

Ні, Юлечко! Мушу говорити! Гріх би міні був, як би я із егоїзму, для власної вигоди та став на перешкоді твому щастю. Адже я знаю, що Хороетіль тебе любить і що ти его любиш і тільки за для мене не хочеш іти за него замуж.

Юлія

Омельку! Коли мене хоч крихточку любиш, не вгадуй міні про се ніколи! Чуєш? А то я тебе покину. І за Хоростіля замуж не піду. В манастир піду!

Омелян
 Ні, сестричко! Се ти зовсім не мудро робиш. А я тобі раджу і навіть прошу тебе: не зважай на мене! Іди за поривом свого серця!

Юлія
 Але моє серце власне каже міні бути при тобі.

Омелян
 Ні, Юлечко, не дурн сама себе! Серця не одуриш. Воно тягне тебе там, де ему мило, а тут тебе держить тільки пересадне почуте обовязку. І коли не послухаєш голосу серця — вір міні, сестричко, що й міні не допоможеш і своє жите занастаєш.

Юлія
 А я тобі кажу крайне слово: не смій міні про се говорити, бо я й слухати тебе не хочу, і за Хоростіля ані за нікого іншого не піду і тебе не покину і тут буду і не дам тебе кривдити і мусить по мойму бути, тай годі! *(Цілує его)*

Ява четверта.

Ті самі, Війт і Вольф.

Війт
 Слава Сусу Христу. А красно, красно! Зараз видно, як брат іа сестрою люблять ся.

Омелян
 А вам яке діло до того?

Війт
 Та ніяке. Нам і овшім. Але може пан шпектір буде мав о тім якесь слово сказати. Вже ми ему напишемо.

Омелян
 І що ви ему напишете? Не бійте ся, пан інспектор знає, що се моя сестра. Я ні перед ким в сим не

крию ся і нічого не маю встидати ся. Але ви скажіть міні, пане вийте, відки ви смієте розпускати про мене і про мою сестру якісь небилиці?

Війт

Які небилиці?

Омелян

Що я жид, що ми на віру жнемо...

Війт

Були вже такі, що нам доповіли.

Омелян,

Затягтеж собі, хто вам того доповів, бо я вас ще нині до суду подам.

Війт

Подавайте, я не бою ся.

Омелян

Дуже добре. Я також не бою ся. А пан судія в Турці також знає добре і мене і мою сестру.

Війт

Може там дехто і мене знає. А в тім так нагло ви того до суду не подасте. А подасте тоді, коли міні схоче ся.

Омелян

Пане вийте, памятайте, що ось тут при свідках говорите! З такими річами не жартуйте!

Вольф

Я навіть не чув, що вони говорили (*торгав вийта — тихо*) Дайте спокій!

Війт

А ми прийшли до пана навчителя з антересом.

Омелян

З яким?

Війт

А от перший антерес: як називав ся той ваш знайомий, що тут учора був?

Омелян

Знайомий? Хіба я казав, що він мій знайомий? Я его вчора перший раз бачив.

Війт

А оджеж ви казали, що то ваш гість.

Омелян

Ну так. Іде подорожний, просить ся до мене відпочити, то я его і вважаю за гостя,

Війт

Так? То ви навіть не знаєте як він називав ся?

Омелян

Я его не питав. А він вам на ваше питанє сам скавав своє імя.

Війт

Коли бо я забув.

Омелян

Я також.

Війт

То шкода. Ну, але чень ми то якось дійдемо. А другий наш антерес іс тими дівваками. Ми нині скликали громаду. Ніхто ані руш не хоче посилати дітей до школи.

Омелян

То значить, що ви оба їм відрадили. Робіть, як знаєте Я вже вчора через того подорожного, подав виказ до староства до Турки.

Війт

Так? А бодай же вас!... Ба та щож нам тепер робити?

Омелян

Моя рада така: пришліть на разі хоч кільканацятро, щоб я міг школу розпочати.

Війт

А ми би інакше скагали. Таже ми знаємо, як то в світі йде. Ви також хочете жити. То ми вам від одної дитини по п'ять шіток та по чвертці збіжа дамо, а ви ві зо спису вимажіть.

Омелян

Що? Ви на такі способи берете ся? Пане вийте, шаную вас яко власть громадську, а то б я вас зараз за такі слова за двері викинув.

Війт (кланяєсь)

Та ви, пане навчителю, не гнівайте ся. В нас така була встанова за небіжчика. То ми гадаєм, що й ви того будете держати ся.

Омелян

І в думці собі того не покладайте. Хіба мене отут на місці вбете, або в села виженете, а ні, то школа мусить бути і діти мусять ходити, так як приписано. Чужих звичайів ані установа я ані знати не хочу.

Війт

Га, коли так, то добре. Най вам буде й так. Хочете з нами задирати ся, то ми вам також заграємо. Вже ми вам тут пришлемо дітваків.

Омелян

Се найліпше зробіте.

Війт

Ходімо, пане Вовк!

Вольф

Пане навчителю! Я ще словечко хотів вам сказати. Будьте ласкаві, покажіть міні свої зуби.

Омельян

Що? що? що?

Вольф

Нічого, нічого! Я тільки хотів побачити, чи моцні маєте зуби, чи потрафите мене згризти?

Омельян

Вас?

Вольф

А так. Я громадський чоловік! Хто з громадою вадирає ся, той зо мною має діло. Я за громаду постою, а хто хоче громаді докучити, той мусить насамперед мене згризти. Але в вас, пане навчителю слабі зуби, о, слабі зуби! Поломають ся! *(Відходить)*

Війт

Бувайте здорові! А не трудіть ся дзвонити. Я зараз сам задзвоню. *(Виходить — по хвили за сценою чути голос шкільного дзвінка).*

Ява пята.

Юлія, Омельян.

Омельян *(радісно)*

А що, Юлечко? Бачиш? Мої дикі Бойки починають по троха укуськувати ся.

Юлія

Зовсім того не бачу.

Омельян

Як то ні? Аджеж обіцяв дітей прислати до школи.

Юлія

Бою ся, що вони якусь нову пакість видумали. Не даром оба з жидом прийшли.

Омелян

Ну, жид — председатель місцевої ради шкільної.

Юлія

А ти хіба не бачив, як вінт лукаво всміхався, говорячи, що пришле дітваків?

Омелян

Не бачив. Та байдуже міні его усміхи. Нехай тільки дітей прислає.

Юлія

Добре, добре! Рада й я побачити тих дітей. Ах, здаєть ся, ось і вони! (За сценою чути гуркіт кроків, голосні розмови та сміхи. В кінці до тколи входить кільканацять парубків с дрючками, лубяними звитками, мазницями та дошками під пахами).

Ява шеста.

Юлія, Омелян, Парубки.

Парубки (гуртом)

Слава Сусу.

Омелян

Слава на віки.

1. Парубок (став перед ним)

Ми тут до школи прийшли.

Омелян

А так, тут школа.

2. Парубок (показує дрючок)

Ось мій оловець.

3. Парубок (показує луб)

Ось мій папір.

4. Парубок (показує дошку)

Ось моя книжка.

Омелян (став перед ними)

А се що знов таке? Напад? Розбій? Чи жарт собі в мене робите?

Парубки

Нас тати до школи прислали.

Омелян

Ідіть і скажіть своїм татам, най собі з таких жарти стряять, як вони самі, а не з мене.

1. Парубок

Скажіть їм се самі, а ми до школи прийшли. Вчіть нас! (Сідають у лавках).

Омелян

Геть відси! Вносіть ся!

Парубки

Овва! То ви такий учитель?

Омелян

Юлечко, іди геть відси. І я піду і замкну школу. Я їм покажу, як во мною жартувати.

Парубки (заступають йому дорогу)

Ні, ми вас не пустимо. Мусите нас учити! Хіба ми не дітваки?

Омелян

Геть від мене! (Парубки шарпають ся з ним, один хопив за полу сурдута і роздер. Омелян розлючений виймає револьвер) Геть! Бо першому з вас в лоб стрілю!

Парубки

Ой братчики! Пістолет! (Тікають хто дверима хто вікнами)

Ява сема.

Омелян, Юлія.

Юлія

От тобі й школа! От тобі школярі! Ну, чи бачив хто таку публіку? Адже се по просту розбій.

Омелян

Се жидівська справка, бачу те добре! Але на таких річах він може карк скрутити. Я їм сего не подарую!

Ява осьма.

Ті самі, Жандарм (входить)

Жандарм

Добрий день панству!

Омелян

Доброго здоровля пану!

Жандарм

Чи пан учитель?

Омелян

Так. Маю честь представити ся. Новий учитель тутешній Омелян Ткач. А се моя сестра.

Жандарм

Омелян Ткач... Ткач... Ткач... (Придивляє ся ему)
З одним Ткачем я колись ходив до школи в Дрого-
бичі у Василян...

Омелян (придивляє ся жандармови)

А! Паславський! Стефане! Невже се ти? (Цілу-
ють ся) Ну, не надіяв ся тут у тій пустини найти ко-
лишнього приятеля! Та скажи, де ти, що з тобою?

Жандарм

Та бачиш, при жандармах служу. Та ось не давно мене тут до Борни за постенфірера надали. А шож у тебе чувати?

Омелян

Та бачиш, учителюю. Гірке моє вчительоване. Знаєш як то латинська приповідка каже: *Quem di odere, paedagogum fecere*. Чи можеш подумати: отсе вже осьмі мої переносини сюда! А тут сама патока!

Жандарм

Та скажи міні, що се тут у тебе? Іду дорогою, і бачу, якісь парубки вікнами вискакують зі школи, в дрючками! Я аж перелякав ся, думав, що розбій який ..

Омельян

Таже й справді не далеко від того було! (Показує роздертий сурдут) Ади, братіку! Аджеж кинули ся на мене. Тільки як побачили револьвер, то тоді повтікали.

Жандарм

Але чогож вони хотіли?

Омельян

Представ собі, тутешні люде ані руш не хочуть дітей до школи посилати. Школа вже щось двацять літ у селі, а вони єі гірше боять ся, як лихого. Чудеса міні розповідають про давнього вчителя, що для інспектора на показ із сусідніх сіл хлопців позичав.

Жандарм

Чув і я дещо троха про сі практики.

Омельян

Ну, знаеш. Я чоловік простий, на таких штуках не розумію ся. Зачав жадати, щоби сповнювали свій обовязок, а вони ані руш. Та ще люде може би й не упирали ся, але я підозріваю, що йіх тут хтось бунтує.

Жандарм

Думаєш? А хтож би такий?

Омельян

Тут жид є, вони єго Вовком називають...

Жандарм

Ага, ага! Як то він називав ся? (Заглядає до книжечки) Зільберглянц! О, се звісна фігура на всі

гери! Я тут власне з ним нині маю невеличке діло. Так ти думаєш — —?

Омелян

Я думаю, що все се єго справки. Єму добре з тим, що нарід темний. Представ собі, визнає тих бідних Бойків в найбезвстиднійший спосіб, і ще видає себе за їх добродія.

Жандарм

Се ти певно про ту худобу говориш, що на вигодовок дає.

Омелян

Я тільки вчора дізнав ся про сю штуку. Вухам своїм вірвати не хотів. І ще яке диво. Присилає до мене чоловіка, котрий хоче у него взяти дві пари бичків на вигодовок, і каже, щоб я єму за того чоловіка ручив. Очевидно лапку на мене заставляє, втягає мене у свої лихварські справки, щоб опісля мати мене в руках.

Жандарм

Ну, і ти пристав?

Омелян

Пристав? Та я єго мало за ковнір не викинув. І за те він на мене лютій. Зараз по селі вість пішла, що я жид, що в сестрою на віру жию, чорт зна які дурниці! А нині оба з війтом сюди приходили і хотіли мене підкупити, щоб я вичеркував зо спису дітей обовязаних до школи. Я й на те не пристав, і ось вони міні наслали до школи парубків, тай ще в додатку мабуть підповіних.

Юлія

Знаєте, пане, ми тут тільки четвертий день, але стілько гривоти завнали, що й на рік би вистарчило. А після сего, що тепер стало ся, то я вже не знаю, що діяти. Адже вони нас убють, підпалять,....

Жандарм

Не бійтеся, пані! Чень то так влє не буде. Коби ми тільки дізнали ся, котрі то парубки були.

Омелян

Не знаю ані одного з них — перший раз їх бачив.

Жандарм

Я ще також недавно тут, мало кого знаю. Ну, але чень ми то якось помалецьку дійдемо. Вже ви будьте спокійні. *(За сценою чути гомін мужиків і стук кроків на ганку)* Ого! Йдуть сюди! От се до-бре! Зарав усе вяснить ся. Тихо! *(бере шапку і карабін і ховає ся в лавку)*.

Ява девята.

Ті самі, Війт, Вольф, Товкач, Загонистий і ще кілька мужиків з палицями входять до школи.

Мужики

Що? Стріляти до наших дітей? А то по якому?

Вольф

Ні, того не можна дарувати! Адже він у саму голову мірив.

Війт

Пане навчителю! То ви так свій обовязок сповняєте? Так дітей учите?

Омелян

Пане начальнику! При людях вам кажу, в кепські жарти собі во мною ваходите!

Війт

То я з вами жартую? Чекай! Щоб ти бачив, що я не жартую! Гей люде, зьяжіть его і заведіть до арешту громадського! Завтра его як розбійника відставимо під вартою до Турби. *(Люде зближають ся до Омеляна)*

Жандарм (встав)

Зараз! помалу!

Всі (в переляку)

Ой Господи! Шандар! (Задні кидають ся тікати)

Жандарм (грізно)

Стійте всі! Ані з місця! Хто там у сінях? Ага, Федько Зазуля! (Записує) А ви як зовете ся?

Мужик

Та пане шандар! Я нічого... Я прецінь...

Жандарм

Як зовете ся?

Мужик

Та Грицько Зазуля.

Жандарм (пише, до третього)

А ви?

Мужик

Та я Микола Гуркало.

Жандарм

Чекайте! Я вам загуркаю! (Пише) А ви Товкач, вас знаю! Ви Загонистий — також знайомі.

Загонистий

Та я пана шандаря у Турку возив.

Жандарм

Добре, добре, але то вам нічого не допоможе (Пише) А ви також гут, пане війте? Та й ще яко комендант тому нападowi?

Війт

Та, пане шандарь, то не є жаден напад. То ось пан навчитіль... Ну, хто таке прибаг — пістолетом дітиськам грозить.

Жандарм

То ви будете міні також ті байки розповідати? О, пане вийте, кепсько буде з нами! Ви гадаєте, що я не бачив, які то дітиська були? А хто пустив обмову про пана вчителя і его сестру?

Війт

Та яку обмову? Я про ніяку обмову не знаю.

Юлія

Так? То таку коротку память маєте? О, але я вам не подарую.

Жандарм

Най пані будуть спокійні. Вже я се візьму в свої руки. Вийте, абисьте знали, що я ще нині подаю на вас рапорт до пана старости.

Війт (*шкробає ся в голову*)

Га, щож робити? Як лепорт то лепорт. Але я тут нічого не винен.

Жандарм

Так? А хтож винен?

Війт

Сам пан навчитіль винні. Від самого першого дня в громадою задирають ся, не по сусідськи собі поступають. Нині громада зібралася — ну, що урадили, то й зробило ся.

Юлія

Чуеш Мільку, чуеш? Не досить, що тебе кривдять, що тобі гровять, що тобі пакости роблять, ще й на тебе всю вину звалюють!

Омельян

Ну, скажіть, як се я в громадою задираю ся? Що дітей кажу до школи посилати?

Війт

А во сусідам ось не хотіли прислуги зробити, поруки дати.

Омельян

То се моя провина, що я не пішов у лапку, поставлену міні от сии паном Вовком?

Вольф

Яку лапку? Що за лапку? Чого пан від мене хочуть?

Жандарм

А, і ви тут, пане Вольф... Вольф... як то вам? (заглядає у книжечку) ага, Зільберґлянц! Так собі у куточку скромненько стали, що я вас і не заприштитив. Ну, що чувати?

Вольф

Гаразд, Богу дякувати.

Жандарм

Гаразд? Ну, дійсно! А що ви тут порабляєте?

Вольф

Я? У школі? Ни, яко презус місцевої ради шкільної — —

Жандарм

Ага, правда! Ви у нас просвітитель! Го, го, пан Вольф! Велика риба! Ну, пане Вольф, подайте міні руку!

Вольф (подає руку)

A gut Jug!

Жандарм (одною рукою стискає його руку, а другою виймає з торби кайдани і закладає йому на руку)

Вольф (шарпає руку)

Ай вай! Що пан роблять?

Жандарм

Нічого, нічого! Я так тільки. А покажіть но ще другу руку!

Вольф

Як то? Що то? Я нічого не винен. За що міні пан такий встид роблять? Я на пана скаргу подам!

Жандарм (строго)

Руку сюда! (Заковує его) Вмісте читати? Погляньте на сей папір! (показує папір) Знаєте, що се?

Вольф

Ай вай мір! Болить! Болить! Дуже мене пан стиснули! Нічого я не знаю! Нічого не розумію! Ай вай!

Жандарм

Ну, ну, тихо будьте! Ша! Я ще з вами маю слово поговорити.

Вольф

Ай вай мір! Я не чую жадного слова! Болить!

Жандарм (виймає нотатку)

Чуєте чи ні, що маєте бути тихо? Слухайте і відповідайте на мойі питання! Знаєте ви Онишка Ковуба?

Вольф

Ай вай мір! Онишка? Ковуба? Якого Ковуба? Що то за Козуб такий?

Жандарм (строго)

Відповідайте на мое питанє! Знаєте Онишка Ковуба чи ні?

Вольф

Ні, ні, ні! Ніякого Козуба я не знаю. Ані Онишка, ані Прокопа, ані Олекси.

Жандарм (заглядає в папір)

А Йоська Шпіцкопфа?

Вольф

Йоська? Шпіцкоффа? Гм... Ні, не знаю.

Жандарм

А Мендля Дуфта?

Вольф

Що то значить ся? По що мене пан питають про якихось людей, котрих я не знаю?

Жандарм

Не знаєте? Ані Микити Туманюка, ані Гершка Люкса?

Вольф

Пан з ними бачили ся? Пан їх питали?

Жандарм

Війте! Пішлить по присяжного і по свідків. Мусимо зараз зробити докладну ревізію у пана Вольфа.

Вольф

Ай вай мір! Ревізію! Ревізію? Ай вай!

Війт

Та присяжний ось тут близько, по дорозі, а за свідків ось сусіди можуть бути.

Вольф

По що ревізія? За що ревізія?

Жандарм

Оті всі люде, що я вас про них питаю, творили шайку злодійів. Тепер нам удало ся їх усіх прилапати, а вони всі згідно кажуть, що ви їх голова, що вони вам служили і все крадене добро у вас складали.

Вольф

Ай вай мір! Пане шандар, то неправда! То брехня! Af mane Munes, брехня!

Жандарм

То дуже легко може бути. Але в такому разі по що вам бояти ся ревізії?

Вольф

Ні, але по що вам мучити ся? Щобим тик добрий рік мав, що нічого не знайдете!

Жандарм

І то може бути. Дуже може бути, що ті владюги на вас невинно набрехали, так само, як ви на пана учителя і его сестру. Але мій обов'язок — зробити у вас ревізію.

Вольф

Ну, щож, я не буду противити ся, але клену ся вам, що я нічого не винен!

Жандарм

То зараз покаже ся. Ходімо!

Вольф

Пане шандар! Я не можу йти! Ай вай, як болить! Адить, аж руки попухли! Ви не маєте права так мене мучити!

Жандарм

Та що вам за мука? Що троха бранзолети за тісні?

Вольф

Ні, я не піду! Хоч мене вбийте, а не піду, поки хоч троха не попустите!

Жандарм

Фе, пане Вольф! Встидайте ся! Із за такої дрібниці такий вереск підняти! Ну, нехай уже буде по вашому! *(Звільнов. троха наручники)* Ну, досить? Дякує вам? Підете тепер?

Вольф *(плакливо)*

Ай вай! Що маю робити, коли Бог на мене таке чудо віслав. Ох, десь тут був мій капелюх! *(Крутить ся по школі. Коли жандарм на хвилю відвернув ся,*

він зривав один наручник із руки і вискакує крізь вікно)

Війт

Го, го! Наш Вовк тільки хвостом махнув!

Жандарм

Утік! (Біжить до вікна з карабіном) Ага, скочив за вугло! Гей, люде! За ним! На коні, а за ним! Не дайте йому в ліс ускочити!

Люде

Е, до ліса далеко! Ми его духом догонимо! (Вибігають)

Жандарм (до Омеляна)

Ну, се гарно! Знаєте, вже половина слідства так як би зроблена.

Омелян

Як то?

Жандарм

Се мій спосіб. Я попустив ему навмисно. Аджеж невинний чоловік не буде отак вігном свакати. А коло пана Вовка видко дуже не ладно, коли аж на таке вважив ся. Втекти він не втече, а отсей его скок, то вже половина признаня.

Омелян

А видите, пане війте, що то за чоловік той ваш порацник, той презус ради шкільної. І не встид вам, не ганьба такому чоловікови корити ся?

Війт

Ба, пане навчителю, коли его всі бояли ся!

Жандарм

Бояли ся? А то чого?

Війт

А хто знає чого? Казали, ще в него очи недобрі. На що погляне в недобру годину, те мусить звести ся

ні на що: худібка вгине, хата згорить, збіже град вибе. А другі ще інакше говорили. *(За сценою крик: Га, га! Спіймали! Ведуть! Га, га! Сюди, сюди!)*

Жандарм

Ну, спіймали нашого арештанта! Ходімо на ревізю! Прощайте, пані! Здорові будьте, пане учителю!

Омельян

Бувайте здорові! Та спасибі вам за все добре!

Жандарм

Нема за що! Се наш обовязок, наша служба! Ану, пане вийте! До роботи! *(Оба з війтом виходять. Омельян обнімав Юлію).*

Заслона спадає.



Д і я т р е т я.

Декорація та сама, що в першій дії. Рано.

Ява перша.

Товкач і Вагонистий носять лавки зі школи і уставляють на подвір'ю.

Омелян дає порядок.

Омелян

Ось тут! Ось тут! Присуньте ближше! Се вже остатня?

Та вже.

Омелян

От бачите! Робота не велика, а все таки для екзамену ліпше буде.

Вагонистий

Ну, та певно. Там і для дітей задуха, а ще як старші посходять ся.

Омелян

Ще тільки таблицю винесіть.

Товкач

Я зараз (іде в школу і по хвили несе таблицю) Тільки де ми ві поставимо?

Омелян

А ось на стовпі кілок а там на верха я прибив двома гвіздками ремінець. Тут єі повісимо.

Товкач

А й справді, тут добре буде! (*Вішав таблицю*)
А ви куме біжіть по столик!

Омелян

Коли б тільки нам дождж нашого екзамену не попсував. Щось Магура ніби хмурить ся.

Загонистий

Е, ні! Буде гарно. Адить, пара в гору йде. Підбере ся. (*Іде в школу*).

Омелян

А як гадаєте, багато господарів прийде на екзамен?

Товкач (*радісно*)

Е, пане навчителю! Я гадаю, що ціле село прийде! Всі, з ким тільки здиблеш ся, ні про що більше не говорять, як тільки про екзамен.

Омелян

Як так? Чому?

Товкач

Ну, бійте ся Бога! Аджеж у нас уже звиш 20 літ школа. З разу нас били та мучили, щоб ми школу закладали. Добре. Ми заложили. Тоді нас обдерли до сорочки на будову. Добре, ми збудували. Тоді показало ся раптом, що для нашої школи нема вчителя і вона три роки стояла пусто. А врешті надали вчителя, той жив у нас 15 літ і нічого не вчив. Сам жидови вислугував ся, на людей скарги писав, а прийшло ся що до чого, як бувало пан шпектор на візітацію прийде, то в сусідного села хлопців позичав. А такого екзамену, як ви отсе нині робите, ми ще в роду не видали.

Омелян

Ну, та екзамен нічого такого великого не є. Не то головне, що на екзамені, а то, що за весь рік діти вчать ся. (Тим часом Загонистий вийшов зі столиком і ставить його близь стовпа на подвір'ю, прислухуючи ся розмові).

Загонистий

Ні, пане навчителю! Ви вже нічого не кажіть. Три роки ви в нашім селі вчите, і ми, хоч темні та неписьменні, а не бійте ся, також дещо розуміємо і добре видимо що ви робите і як ви робите. Ми добре бачимо, кільки наші діти за ті два роки скористали.

Омелян

Я дуже рад, що ви се бачите. То прецінь мій обовязок, щоби діти зі школи туманами не виходили.

Товкач

Е, ба! Обовязок! А чому ж не кождий професор розуміє той обовязок так як ви?

Омелян

Не моя річ судити других, любі мої. Я так розумію, і досить міні.

Товкач

Знаєте, пане навчителю, що нам ще й доси встидно, коли собі пригадаємо, як ми вас приймали. Господи, як нас було засліпило!

Омелян

Ну, що вже про те згадувати! Дав Бог, минуло ся.

Загонистий

Ой, не булоби то так швидко минуло ся, як би нам Вовка не були в села взяли.

Омелян

І не знаєте, де він?

Товкач

Та кажуть, що в криміналі сидить.

Загонистий

А другі кажуть, що щось троха сидів, а потому викрутив ся.

Товкач

Е, говоріть куме! Викрутив ся! Та як би викрутив ся, то би вернув у село.

Загонистий

Та его жінка щось таке бомкала. „Мій Вольцьо — каже — не в криміналі. Най Бог боронить! Він у Бориславі, якийсь там інтерес має“.

Омелян

Ну, коли так, то певно не за довго будемо мати тоту радість, що його знов у себе побачимо.

Товкач

Е, чень Бог дасть, що йому там десь і без нас голову скрутить.

Омелян

Але розкажіть міні докладно, як се стало ся, що ви до інспектора ходили?

Загонистий

Та по просту. Оногди були ми в Турці — я, кумось тай вїйт. Вїйт пішов до староства. Вертає тай каже: чуєте, сусіди, пан шпектор із Дрогобича прийїхав, є тут. А міні немов щось блисло в голові. Ей — кажу — кумове! Ходімо до него! Чого? — питають. — Як то — кажу — чого? Адже три роки, яв нам надали нового вчителя, а ще у нас ані разу не були. Отсе в четвер у нас екзамен, — запросімо й пана шпектора, най прийїде подивити ся та послухати.

Товкач

А ми не довго радивши взяли тай пішли.

Омелян

І щож? Як вас приймив?

Товкач

Та що, ховай Боже! Ладно. Говорив так по людськи, делікатно

Омелян

О, він дуже делікатний!

Загонистий

Розпитував про вас, як жите, як в громадою поводитесь, як учите?

Товкач

Чи ми контенті вами? Розуміє ся, ми один наперед другого вас вихвалювали.

Загонистий

Видно було по нім, що йому се дуже подобало ся. Все потакував, аж нам слова піддавав.

Товкач

Дуже чемний та людяний пан! — Конечно — каже — прийїду до вас на екзамен. Аби там не знати що, то прийїду.

Омелян

Га, дай Боже. Про мене може прийїзджати і кожного дня.

Ява друга.

Ті самі і Юлія виходить зі школи, з платком на голові і з засуканими рукавами, з ножем у руці (Чула остатні слова) А про мене не може! Та я би зовсім пропала, як би так частійше прийшло ся для него гостину ладити.

Товкач

А ви панночко не дуже мучте ся! Хоч то ніби великий пан — пан шпекгор! — Ну, але він чень бідному навчителеви у селі в горах не подивує ся.

Юлія (*через перелаз входить до городця, рве ярину, ріже зрізованець і говорить*).

Не подивує ся? Може й не подивує ся, але міні самій неприємно. (*побачивши Пасічну, що з далека надходить*) А, ось моя сусіда! Ось моя помічниця! Ну, Господи тобі слава, що ви приходите, Пасічна а то я зовсім не можу собі ради дати!

Ява третя.

Ті самі і Пасічна (*несе щось у фартусі*)

Пасічна

Слава Сусу Христу!

Товкач

Слава на віки!

Пасічна (*до Юлії*)

Ей, панночко! Та щож би то було, щоби я не прийшла вас у таким ділі поратувати. Та ви даруйте, що я трошка припізнила ся. Знаєте, як то при господарстві. То одно, то друге. Ба худоба, ба слуга, ба се ба те...

Юлія

Та спасибі вам, що хоч тепер приходите!

Пасічна

Я вам тут дечого принесла, може придасть ся.

Юлія

О, спасибі вам! Та ходімо до хати! Там у мене в кухні горить Ходіть! (*обі відходять до хати*)

Ява четверта.

Омельян, Товкач, Загонистий (оба мужики сидять в лавках,
курючи люльки)

Товкач

Господи! І чому то чоловік ще раз не може бути молодий, щоб міг отак у лавку засісти та за книжку ввяти ся?

[Загонистий

Бігме, я хоч старий, як чую, коли мої малі читають та розповідають, що їх у школі вчили, то й мене самого охота зносить на старість за книжку засісти.

Товкач

Як би так можна, то гадаєте, що й я б сего не зробив?

Омельян

А чому ж би не можна? Ось чекайте, тепер мої перші школярі вже виходять в кляс, то ми по вакаціях заведемо в ними недільну школу. То там будуть могли й старші приходити і вчити ся.

Загонистий

Ей, чи на правду?

Омельян

А вжеж, що не на жарт.

Загонистий

А Бог би вам паночку здоровля дав! Та я не знаю, ми вас оволоtimo за вашу роботу, за ваше добре серце.

Товкач

То то й є, куме! Добре серце, то грунт. Інший робить, і видно, що силув ся добре робити, та що: як йому тота робота в душі, в серця не плавє, то все воно якось так виходить, як нейівши танцювати.

Ява пята

Ті самі, Війт і купа парубків і дітей (*втягають з криком і гамором до половини на сцену віз з купою смеречини*)

Війт

Ну, гов! Та куди тут далі? Дайте спокій! Най віз тут стоїть, бо не буде куди рушити ся! (*обертає ся до Омеляна*) Слава Сусу!

Омелян

Слава на віки! А се що, пане начальнику?

Війт (*з люлькою в зубах*)

Говоріть: що? Наперлася хлопчівня: повольте тай повольте, пане начальнику, на громадській толоці смерічок нарубати та на нинішній аґзамент школу обмаїти! Ну, та я смерічок не бороню і (*до парубків*) Ну, хлопці! Маєте маїти, то звивайте ся швидко!

Парубки

Ми зараз, пане начальнику! Тільки чи пан навчитіль позволять?

Омелян

Та що вже в вами маю робити? Майіть! (*Парубки, діти і старші носять з воза смерічки і втикають їх уземлю по під школу, обтикають ганок, вікна т. д.*)

1. Парубок (*в заклопотанню підступав до Омеляна*)

Пане навчителю!

Омелян

А що тобі, Максиме?

1. Парубок

У нас от, у ларубоцтва, є до вас іще одна просьба.

Омелян

А то яка?

1. Парубок

Та... Ми маємо маленький довжок.

Омелян

Довжок? У кого?

1. Парубок

Ба та у вас.

Омелян

У мене? Не тямлю, щоб я що у вас вичив.

1. Парубок

А борони Боже! То не такий довжок. Ми у вас... І не то що б позичили. А знаєте, тогди, коли ми вам у школі таку субернацію зробили... Ви були такі добрі, щосте за нами просили. А ми... тямите, ми тогди, шарпаючи ся з вами, сурдут вам роздерли.

Омелян

Нічого сего не тямлю.

1. Парубок

Та... може ви й не тямите, але ваш сурдут тямить. бере за полу) Адить, ось іще видно, де був роздертий, атка є.

Омелян (зворушений)

Ну... ну, то чогож вам ще треба?

1. Парубок

Та знаєте... тота латка у нас як гріх на сумліню. То ви..., непрогнівайте ся, пане навчителю... Бігме, що ми не хочемо вас образити! То ми зложили ся і.. і.. і.. (біжить до воза і приносить звиток) Ось вам нове убрание!

Омелян

Господи, Боже! Хлопці! Що се ви зо мною робите! Деж се видано?

1. Парубок

Пане навчителю! Не робіть нам того! Прийміть від нас той дарунок. Ми вас полюбили як рідного тата...

Парубки і діти (*обступаютъ*)

Так! Так!

Війт

Пане навчителю! І я до них прилучаю ся. Най то буде наша відплата за ті прикrostи, яквх ви у нас вазнали.

Омелян (*обнимає їх*)

Братя мої! Діти! І найже міні тепер хто скаже, що наш на ід невдячний! Що не варта для него працювати і навіть житє своє для вго добра віддати!

Ява шеста.

Ті самі і Вольф (*входить звільна, озираячись*)

Ни! Добрий день!

Всі

А! Наш Вовк!

Війт

Дай Боже здоровлє! О, давно невидані гості! А ви відки, пане Вовк? Де так довго гостювали?

Вольф

Так собі! Всюди був. Гешефти були.

Війт

А давно до нас загостили?

Вольф

Та от власне тепер прийїхав. А бачучи в гостинця, що тут вас така купа, я зацікавився ся тай прийшов. Та дай Боже щастє з правником!

Омелян

Та дай Господи!

Вольф

А, пан навчитель! Ни, wie gehts?

Омелян

Так собі. Гірше бувало.

Вольф (оглядаєсь).

Та що тут, жените когось чи віддаєте за муж?

Вїйт

Та де там! Нині, пане Вовк, аґзамент у нас. Пан навчител так нам красно дітей учать, що диво. Незадовго вся громада тут на аґзамент зїйде ся, то ми загадали робити єго на дворі, а не в хаті.

Вольф

А то вільно?

Омелян

А хїба заказано?

Вольф

Я не знаю, але я про таке ніколи не чував.

Омелян

Е, ви може й про таке не чували, щоби хлопц в загалі читати писати знали. Та що діяти, пане Вовк, треба і до сєго привикати.

Вольф

Ни, щож, якось привикнемо! А у мене до вас маленьке діло є, пане навчителю.

Омелян

У вас до мене?

Вольф

Не бійте ся! То не жадна порука. Я вчора у Турці бачив ся з паном інспектором. Говорив з ним про всякі речі. Він і о вас згадав і просив мене передати вам отсей білет *(добуває з портфеля і дає білет в коверті)*

Омелян

Ну, дивних листоносів вибирає собі пан інспектор.

Вольф

Почтаря не було, а він казав, що діло пильне.

Омелян *(розпечатувє і читає)*

От тобі й на! Юльцю! Юльцю! А ходи по сюда!

Ява сема.

Ті самі і Юлія *(виходить з дому)*

Юлія

Чи ти мене кликав?

Омелян

А так! Ади, білет від пана інспектора.

Юлія

Білет? А що він пише?

Омелян

Дуже перепрашає, що не може нині прийїхати до нас на екзамен, бо перешкодженнїй.

Вїйт і селяне

Овва! То шкода!

Юлія

Ба, а для когоч я в обідом лагоджу ся? І тільки заходу!

Омелян

Ну, сестричко, дарма! Якось ми тому обідовн дамо раду. А заходи так само як ссс — за дармо.

Юлія

Добре тобі жартувати, але я нігі рук собі не чую

Омелян

Ну, Юлечко, я тобі тому не винен. Хіба схочеш пану інспекторови процес о відшкодоване видати. Тай то не виграєш, бо він у тебе обіду не замовляв.

Юлія (*нетерпеливо*)

Ну, пішов уже торочити! А міні ніколи й слухати!

Ява осьма.

Ті самі без Юліі.

Омелян

Ну, щож, люде добрі. Коли пан інспектор на нас не ласкав, то може б ми могли зачипати екзамен?

Війт

Та щож, діти всі тут. А ми раді послухати.

Вольф

А міні позволите?

Омелян

Щож, кождому вільно, то чомуж би й вам не було вільно? Слухайте. Ну, діти, сідайте в лавки! (*Хлопці і дівчата сідають у лавки і розкладають книжки, скриптури і т. і.*)

Ява девята.

Ті самі, Хоростіль (*в блузї і полотнянім плаци, з пушкою через плечі*)

Хоростіль

Слава Ісусу Христу, люде добрі!

Всі

Слава на віки!

Омелян

А, Хоростіль! Здоров був, Іване! (*цілують ся*)

Війт (*до Товкача*)

Куме! То той самий, тямте? що тоді так нас був перепудив.

Товкач

Ой, ой! Чарівник! Той що в гадиною...

Хоростіль

А, панове господарі! Ми вже колись бачили ся! (*Стискає їм руки, Товкач зо страхом*) Я гадаю, що ви не гніваєте ся на мене за тодішній жарт?

Товкач

Ой, павцю! Я від вашого жарту тоді мало не розхорував ся.

Хоростіль

Ба, людонькове! А ви зо мною також не дуже то чемно хотіли жартувати. Ну, але най то в тим часом іде! Чи як ви кажете?

Війт

Та ми на пана не гнівні. Нам потому пан навчитіль розповіли за вас. Ну, що вже то й згадувати!

Хоростіль

Отсе й найліпше! Ну, але що се у вас, празник якийсь нині?

Війт

Та таки так, що празник. Агізамент, панцю. То в нас рідка річ.

Хоростіль

А, коли так, то дуже добре! І я послухаю.

Війт

Просимо, просимо!

Хоростіль

Ну, а якже тобі, Омельку, веде ся? Давно ми бачили ся! Як твоє здоровле?

Омелян *(кашляє)*

Та так, по середині. Працюю, то й не маю часу думати про здоровле. А тутешнє повітре, братіку, то половина зд. ровля.

Війт

О, у нас повітре славне!

Хоростіль

А щож сесгра? здорова!

Омелян

Спасибі, здорова!

Хоростіль

А що? Все ще не може привикнути до сих гір?

Омелян

Ні, Богу дякувати, привикає по троха!

Хоростіль *(розчарований)*

Тааак? А, та ось і вона! *(Іде напротив Юлії)*.

Ява десята.

Ті самі і Юлія

Хоростіль

Добрий день вам, пані! Здорові були!

Юлія

А, пан Хоростіль! (*Подає руку*) От рідкий гість!

Хоростіль

Коби тільки в пору!

Юлія

А то чому? Сама пора. Бачите, у нас сьогодні екзамен. А ви знов зі своїм природництвом? Певно знов якусь вужаку в пушці маєте?

Хоростіль

А най Бог боронить! Пару ростинок, кільканацять родів хрущів...

Юлія

Ну, я надіюсь, що сим разом ви побудете у нас пару день. Та про се нема що й говорити. Ми вас не пустимо.

Хоростіль

Щож, коли так, то буду вашим невольником. А хрущі збирати пустите?

Юлія

І самі з Омельком з вами разом підемо. У нас є дуже гарні. Там за закрутом смереки рубають, то я колись на стятих смереках дуже гарні хрущі бачила. Такі великі, з довгими рогами.

Хоростіль

От цікаво. Зараз першу екскурзію туди зробимо

Омелян

А знаєш, братіку, яка нам неприємна пригода лучила ся? Обіцяв ся був до нас на екламен пан інспектор, і власне перед хвилию дістаємо від его білет, що не може прибути.

Хоростіль

А, так! Там у Турці нині якийсь бенкет — на честь старости, чи що. То вже й йому не випадало

вийїздити. Але знаєш, я вчора бачив ся з ним у Турці. Балакали. І про тебе розмова була.

Омельян

Про мене? А то яка?

Хоростіль

Я аж уха свої забув. Пан інспектор так тебе хвалив, так хвалив! То, каже, найліпша у нас учительська сила в цілім окрузі.

Юлія

Ну, то певно знов якийсь клопіт буде.

Хоростіль

Що? А то для чого?

Юлія

Чую вже, що та похвала для Омелька не добром пахне.

Омельян

Алеж Юлечко! Як же можна так говорити? Повинімо тішити ся..

Юлія

Ну, то тіш ся, коли маєш охоту.

Хоростіль

Я там не великий знавець тайників людської душі, але не можу скавати, щоб у розмові пана інспектора було щось нещирого. Ще як би я був учителем, его підвладним — ну. А то я від разу представив ся йому яко укінчений юрист і доктор прав, то пан інспектор від разу став сердечний...

Юлія

Е, коли ви така велика риба, то позвольте й нам зложити вам гратуляції (*Юлія і Омелян стискають его руку*)

Хоростіль

Ну, що там! Ми старі знайомі, то можемо обійти ся без тих церемоній. Ну, Омельку! Твої школярі чекають, зачинайте екзамен!

Омелян

А й справді, маєш рацію. *(Стає перед лавками)*
 Ну, діти. Нині в нас празничний день. Мої перші школярі виходять зі школи. От тут при їх татах і мамах можу сказати, що не жаль міні тої роботи, того часу, щосьмо разом провели в школі. Правда, скупенька моя наука. Самі початки. З того ще чоловік мудрим не буде. Але я старав ся подати вам спосіб, як собі далі радити, як далі вчити ся. Бо вчити ся, діти мої любі, треба і далі, раз у раз, весь вік. А тепер, щоби з Богом почати, заспівайте ту пісню, що вивчили ся для екзамену!

Діти *(встали, за ними й старші — хор)*

Боже великий єдиний,
 Ласку свою нам пошли,
 Щоб ми добра і науки
 Все набиратись могли.

Дай нам все добре любити,
 З злом не братати ся нам,
 Розум дай ясний і волю,
 Силу робучим рукам.

Боже великий, єдиний,
 Молимо щиро тебе,
 Дай щоб росло і міцніло
 Сімя наук слабе! *(Діти сідають)*

Товкач

Ото куме пісня! Аж міні сльози в очах стали.

Загонистий

І в церкві би можна заспівати.

Омелян (до першого хлопця)

Ну, Андрію. зачнемо від рахунків. Скажи міні, як тобі тато дасть 25 горіхів, а мама до того додасть іще п'ять, то кільки будеш мати разом.

1. Хлопець

Пів копи.

Омелян

То значить кільки?

1. Хлопець

Та тридцять.

Омелян

А як тебе брат попросить, щобсь єму дав 12, то кільки тобі лишть ся?

1. Хлопець

18.

Омелян

А як до тебе прийдуть ще Михайло і Сень і Олекса і скажуть: поділи нас тими горіхами всіх по рівній часті?

1. Хлопець

Ба а то як? Щоби міні вічого не лишило ся?

Омелян

Ну, ні. І собі лиши.

1. Хлопець (подумавши)

То я їм дам по 7, а собі лишу 9.

Усі (сміють ся)

Чи бач, як мудро поділив! Не треба й Саламона.

Омелян

Ну, а як би вони хотіли по 8?

1. Хлопець

Е, то моя кривда буде, бо міні лиш 6 лишить ся.

Омелян

Добре. Ну, а тепер прочитай нам дещо. (*Розвертає буквар, стор 74*) Отсе!

1. Хлопець

Що є на земли, в земли і під землею? Жиемо на земли. На земли видимо села і міста, потоки, ріки і стави, поля, сіножати і ліси, рівнини, долини і гори. Всюди на земли живють люди, звірята і рослини. В земли є вода, сіль, нафта, залізо, глина, пісок і каміне.

Омелян

Ну, досить. Сідай. (*до другого хлопця*) А тепер ти Олексо скажи міні, що таке читав Андрій?

2. Хлопець

Та про землю, що є на ній, і в ній.

Омелян

Візьми книжку: розповідай міні докладно о тім, що там написано

2. Хлопець

Жиемо на земли. Не все що живе, жие на земли. Риби живють у воді, птахи в повітря. На земли видимо села і міста. Я ще міста віякого не видів, але селів видів кілька: Довге, Красне, Висіцьке.

Омелян

А щож то таке село?

2. Хлопець

То так богато хатів, стодолів, стаєн, оборогів, при хатах садки, річка, посеред них іде дорога, буває й церков, школа, коршма — і то називає ся село.

Омелян

Ну, а щож то є місто?

2. Хлопець

Тай там є хати, але кажуть, такі великі, муровані, гонтами побивані. Мої татуньо робили в лісі гонти і возили до міста продавати.

Омелян

А ти видів, як вони робили?

2. Хлопець

А чомуж би ні? Я їй помагав їм клинці бити та пилюю колодки різати.

Омелян

Ну, а щож там далі у книжці?

2. Хлопець

. . . потоки, ріки і стави. Потоків у нас у горах багато. То така маленька вода, біжить по каміню і з яру збігає до ріки. А ріку маємо одну, Стрий. А ставу я ще не видів. У нас у горах нема ставів.

Омелян

Чи тільки тота одна ріка є на землі?

2. Хлопець

Є, та де там! Богато є!

Омелян

Ну, а ти про які чував?

2. Хлопець

Та тут недалеко за горою Сян іде, а там коло Лімни Двістер. Він геть там на долах збігає ся зо Стриєм. А є ще, кажуть, велика ріка Дунай.

Омелян

Ну, а щож то таке стави?

2. Хлопець

Та то так роблять: як є потічок або річка не дуже велика, а пливе широкою долиною і не високо і має береги, то возьмуть і півперек долини поставлять таку гать з дерева, глини, каменя і зіпруть тоту воду і вона заляє дно долини і так стоїть, тільки верхом витікає.

Омелян

А на щож то таке роблять?

2. Хлопець

Ну, та вода млин жеє, а в ставі рибу держать.

Омелян

Добре. Можеш сідати. (*хлопець сідає*) А тепер —

Ява одинадцята.

Ті самі і Возний

Возний (*входить*)

Слава Богу!

Всі

Слава на віки!

Возний

Чи тут пан професор Омелян Трач?

Омелян

Тут? Що там таке?

Возний

Прошу, тут до пана професора письмо є, розпоряджене з ради шкільної! Ось тут, прошу поквітувати. (*Омелян підписуєсь у книзі*). Так. Дякую. Не хочу переривати пану професорови занятя. Дай Боже здоров'я! (*відходить кланяючись*)

Ява дванадцята.

Ті самі без возного, Юлія і Хоростіль збігають з ганку і наближують ся до Омеляна. Той поквально отвирав письмо, читає, хитає ся на ногах і сідає на лавці)

Юлія

Омельку! А тобі що? Що се таке?

Хоростіль

Господи! Він поблід як стіна! (Бере за руку)
Рука змивна! Омеляне! Що се?

Омелян (важко дихаючи добуває хустку і тулить до уст, а другою рукою хапає ся за груди — по хвили кашлав і опускає руку з хусткою Юлія заглянула на хустку і скрикнула)

Юлія

Ой Господи! Кров! Омельку! Ти слабій! Що тобі?

Омелян (глухим голосом)

Нічого, нічого! Вже лекше! Вже пройшло!
(Встав і знов сідає)

Хоростіль

Ви б, панно Юліє, принесли ему води (шепче) і оцту трошка долийте! (Юлія відходить).

Омелян

Нічого, нічого! Се так було, хвиля така. Ну, діти, будемо далі —

Хоростіль

О, ні, брате! Сего не можна. У тебе кров з го-рла показала ся, тепер тобі треба супокою, відпочинку. Я не позволю, щоб ти себе без часу губив.

Омелян

Алеж шіні пічогісінько не є...

Війт

Ні, пане навчителю! Коли вам таке трафіло ся — най то Господь усе лихе відвертає на гори та на дебри! — то ми вже вам дякуємо. Тай так ми бачили, як наші діти красно відповідали. Буде нам на тепер.

Омелян

Алеж ні, ні! Будемо кінчити! (*Встав. — знов хитає ся і сідає*)

Юлія (*входить*)

На, братчику! Випий води, освіжиш ся троха! (*Омелян пв*) Господи! І що се таке? Пане Іване, а погляньте но, що се він за письмо дістав!

Омелян (*держить письмо в руці*)

Ні, брате, чекай! (*Піднімає ся з лавки, опертий на Хоростіля і Юлію*) Пане начальнику, панове громада і видіти! Слухайте, яка мене ласка спіткала нині, підчас вашого першого екзамену!

Всі

Та що таке? що?

Омелян

Ласка! Велика і незаслужена! Ось на, читай!

Хоростіль (*читає голосно*)

З огляду на ваші заслуги около розвою школи народної, на ваш талант педагогічний і на ваше уміне керувати школою поручає ся вам засноване і дальше ведене школи в Волосатім з підвищеною пенсією і всякими добродійствами.

Юлія

Ах, значить аванс!

Омелян

І дев'яте перенесе.

Хоростіль

Тай ще до Волосатого. Ти знаєш, що се таке Волосате?

Омелян

Чував про него, чував. Як кажуть по латині, ultima Thule.

Юлія

Що таке, що?

Хоростіль

Крайне село під самою угорською границею, в недоступних горах, без тракту, без комунікації. Що відносно там, коли можна, ще дикійші від тих, які ви тут застали, про се нема що й говорити. Більше як десять літ уже власти заходили ся, щоб там заснувати школу — годі тай годі. Врешті вислано військову екзекуцію і якомсь с тяжкою бідною школу збудовано. Та що з того, вже пять літ, як у ній шинок міститься, бо ніякий учитель не хотів там подавати ся.

Юлія

І се тебе, слабого, туди переносять! І ще й пишуть мов на сміх, що се роблять признаючи твої заслуги! Господи, щож се значить ся? Що про те думати? Аджеж ти не витримаєш самої дороги у ту пустиню! Ні, я на се не позволю! Я зараз до Ради шкільної пишу. Адже се убійство, не аванс!

Тсвкач

Ми вас не пустимо! Ми всі підемо до пана шпектора за вами просити.

Війт

Так, так! Ми від громади за вами просьбу подамо!

Омелян

Братчики мої! Робіть що знаєте, але я не думаю, щоб міні се щось помогло. Добре чую, що лиха

доля висить надімною!

Юлія

Ні, брате! Не трать надії. Я тебе не покину.

Хоростіль

А я хіба такий уже далекий тобі, щоб ти й на мою поміч не міг числити?

Юлія

Люде добрі! Прошу вас! Він тепер троха недужий... Будьте ласкаві, розійдіть ся. Ёму треба спокою. *(Люде мовчки і сумно розходять ся)*

Вольф *(підходить до Омеляна)*

Ну, пане навчителю! Що вам є? Може вам доктора треба?

Омелян

Від вас міні нічого не треба.

Вольф

Як то нічого не треба? Ви мною не гордуйте! Не бійте ся, я не такий жид! Я злого не памятаю!

Омелян

Чоловіче! Не муч мене! Нічого від тебе не хочу, дай міні спокій!

(Вольф киває головою)

Все однакий! Все впертий Русин! А чи я вам не казав зараз на початку, що у вас за слабі зуби, щоби мене згризти? Га? А можна було без того всего обійтись і жити собі спокійно. Ви самі не хотіли, на себе самого й нарікайте! А güт Jug! *(доторкає ся рукою ярмурки і гордо відходить)*.

Ява тринадцята.

Омелян, Юлія, Хоростіль.

Омелян

Чи бач! Гадина! Вкусила, ще й насміває ся! Ще й благородного Самарянина хоче вдавати!

Юлія

Ходи Мілечку! Ми тебе підведемо. Ходи до школи та положи ся!

Омелян

Ні сестрице! Міні вже ліпше! Ади, я вже можу йти. *(Іде спертий на Юлію і Хоростіля і сідає на ганку)*. Ось тут посиджу. Тут ліпше. Та ти Юлечко не бій ся, се ще нічого такого страшного нема.

Юлія *(гляди́ть на него)*

От тобі житє! От тобі аванс! От тобі працєю, посвячу́й ся, дослугу́й ся! О, я се передвиджувала, серце мое говорило міні, що панська ласка не добром для нас пахне. *(Плаче)* Братіку мій, братіку! І щож нам тепер робити? Адже я з самої турботи о твоє здоровлє й сама занедужаю.

Омелян

Алеж Юлечко! Що ти говориш!

Хоростіль

Панно Юліє! Гамуйте ся! І як вам не встидно своїм плачем, своїми словами ще додавати болю братови? Аджеж бачите, що ваші сльози його ще гірше мучать!

Юлія *(втирає сльози)*

Коли міні жаль. Страшений жаль. До всего світа і до нашої долі. Аджеж обое з братом працюємо чесно, ненастанно, сповняємо все, що нам велить обовязок, всю душу вкладаємо в свою працю, — а за се ось яка нам надгорода! І весь вік отак: немов на хвилечку взміхне ся доля, немов виходить так, що наша щира праця зачинає приносити плоди, — аж тут на тобі. Мов іронія якась, мов насміх злої долі! Якась незрима рука одним замахом усе нищить, усе перевертає і валить, що ми збудували і спихає нас знов у долину, заставляє знов зачинати на ново.

Хоростіль

Ну, пані, се ви троха пересаджуєте. Аджеж тепер брат ваш одержав похвалу за свою працю, одержав місце в ліпшою пенсією...

Омелян

Ой брате! Бачу я добре, що значить сей аванс. Promoveatur ut amoveatur. Якимось темним силам не сподобало ся те, що я тут роблю і постарали ся, щоб мене усунути. Я чую добре, тут би я, проламавши перший лід, здобувши собі довіре людей, міг би був зробити чимало доброго. А там... зачнати на ново... бороти ся... ні, чую добре, що міні не стане сили

Хоростіль

В такім разі одна тільки для тебе рада е: покинь учительство.

Омелян

Покинь учительство! Лехко тобі сказати. Та хібаж я можу се вчинити? Адже я і без хвороби згину, коли покину свою працю. Знаєш Іване, дало міні се учительство стілько клопотів і гризоти, підкопало мое здоровле, пожерло мій молодий вік, — а про те я чую добре, що зжив ся з ним, зріс ся з ним усіми своїми думками, і без него мусів би згинути як риба без води.

Хоростіль

А я думаю, що і у тебе се пересада, нерви. Певна річ. тобі хоче ся працювати, ти втягнув ся в ту шлюю і не можеш подумати життя без неї. Але міні здає ся, що можна придумати й іншу позиточну працю.

Омелян

Яку? До якої праці я спосібний?

Хоростіль

Ну, тепер я би по совісти не радив тобі до жадної брати ся, поки не поздоровшавш. Тепер тобі треба спокою, вигоди і свіжого повітря.

Омельян

Ну, вакації... за той час чень поправляюсь.

Хоростіль

Дай Боже! Та тільки те лихо, що як тебе перенесли до Волосатого, то швидко скажуть відси забирати ся А в Волосате тобі тепер ніяким світом йїхати не можна.

Юлія

Та я ему й подумати про се не дам!

Омельян

Ба, а кудиж вам подіти ся? Наша власна вілля *(з жалким усміхом)* ще не готова.

Хоростіль

Я вас забираю до себе. Пару день пробудемо ще тут разом, а потім і не говоріть нічого — поїдемо на моє господарство.

Омельян

Спасибі тобі, брате, за добре серце! Але я не знаю, як воно буде? Ти знаєш — —

Хоростіль

Нічого я не знаю і знати не хочу. Се діло рішене Йїдете до мене і живете доти, доки ти зовсім не виздоровієш.

Омельян

Е, то може бути довга гостина.

Хоростіль

Се вже твоя річ. Виздоровлюй як найшвидше — от тобі моє крайне слово. А впрочім pardon! Тут ще одна інстанція мусить сказати своє слово.

Юлія

А то хто?

Хоростіль

Видно, що пані почуваете ся самі до того, що за вами черга.

Юлія

Не розумію, що я тут можу сказати, окрім подякувати вам сердечно за вашу добру волю.

Хоростіль

А забули пані своє слово, що сте міні дали ось тут на тім ганку, перед трьома роками?

Юлія

Яке слово?

Хоростіль

Як бачу, забудько з вас, панно Юліє! Мушу вам пригадати. Ви казали: „Йїдьте до Львова, кінчіть універсітет, робіть екзаменн“.

Юлія

Ну, так, се я сказала, і тішить мене, що ви мене послухали. Здаєть ся, й ви самі того не жалуете.

Хоростіль

Так, пані, не жалую. А знаєте, чому? Тому, що все те я робив для вас, робив в тій солодкій надії, що осягнувши свою ціль, здобувши собі незалежне становище або хоч можливість дійти до него, я буду міг сміло стати перед вами і сказати вам: панно Юліє, я вас люблю, щиро, горячо, надо все на світі! Я знаю, що й ви для мене не зовсім рівнодушні. Будьте моею!

Юлія

Щож, пане Хоростіль! Се все дуже гарно, та здаєть ся, що ви за пізно приходите.

Хоростіль

Як то за пізно? Ви полюбили другого? Не любите мене?

Юлія

Ні, я не про те... Але бачите самі, брат тяжко недужий. Як жеж міні, що єму так багато завдячую, думати тепер про своє щастє, покидати його слабого та безпомічного?

Хоростіль

Але я думаю, що власне в огляду на слабість брата, на потребу для него вигоди, спокою і довшого урльопу ви повинні прийняти моє предложєне. А впрочім — Боже мій! Сеж залежати буде тільки від вашого брата, щоб він покинув в такім разі учительство і лишив ся при нас, допомагав вам у спільній роботі, допомагав бороти ся з людською кривдою.

Юлія

Брат на се не пристанє.

Хоростіль

Брат? Омельку, не вже ти мав би стати на перепоні сповненю моїх найсвятійших надій?

Омелян *(подає йому руку)*

Братіку мій! Всім серцем бажаю тобі щастя. Нехай Юлія сама тобі скаже, чи я їй давно не говорив, щоб не загірбала зє мною свого віку молодого, щоб їшла за поривом свого серця. Аджеж я давно бачив, що ви любите одно одного.

Хоростіль

Алеж вона й тепер не хоче тебе покинути, і я того не жадаю. Значить — підєш до нас жити? Покинеш учительство?

Омелян

Слухай Іване! По що нам забігати в будучє? Будьмо вдоволені тїм, що дає теперішня хвиля. Подайте собі руки *(Юлія подає руку Хоростілеви, котрий горячо цілує єї)* От так! Вірте міні, в душі в серця благословлю сю хвилю. Вона сповнює мої горячі, давні бажаня.

А коли ви такі добрі і хочете прийняти до себе такого інваліда як я... *(втирає сльози)*

Юлія і Хоростіль *(кидають ся в его обійми)*

Братіку! Як жеж ти можеш так говорити! Ти для нас будеш батьком, порадником!

Омельяв

Ну, ну, досить того! Значить, усе в порядку. Юлечко, пора до обіду. Я голодний.

Хоростіль

Е, панно Юліє! Омелько голодний! Має апетит! значить, з его з'оревлем не так ще крухо. Ну, та ми швидко лікаря спровадимо! А тепер ходіть, я вам поможу сіл накривати! *(Обое відходять до середини)*.

Ява чотирнадцята.

Омельяв *(сам)*

Любі мої! Щирі душі! Золоті серця! Благословлю тебе, нинішня хвиле! Благословлю тебе, мое нещасте, моя недуго, ти що гадюкою підпозвляєш до серця, ворущиш ся у груди, підточуеш — чую се добре — звільна та ненастанно підточуеш корінь мого життя! Благословлю вас, бо ви допомогли міні звести до купи оттих двоє людей, дорожших для мене над усе на світі. Що міні власне жите? Рік муки більше чи менше! Нема чим так дуже дорожити. Аби тільки ви були щасливі! А я... я таки піду до Волосатого!

Заслона спадає.



